

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Bakalářská práce

2011

Lucie Litomiská

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Lucie Litomiská

**Rodinná politika v programatice vybraných
českých politických stran**

Bakalářská práce

Praha 2011

Autor práce: **Lucie Litomiská**
Vedoucí práce: **PhDr. Vilém Novotný**

Rok obhajoby: 2011

Bibliografický záznam

LITOMISKÁ, Lucie. *Rodinná politika v programatice vybraných českých politických stran*. Praha, 2011. 40 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Vilém Novotný.

Abstrakt

Základním předpokladem předkládané práce je, že politické strany jsou jedni z veřejně politických aktérů a mají tedy vliv také na tvorbu rodinné politiky v České republice. Předmětem práce jsou ideje rodinné politiky v předvolebních, středně- a dlouhodobých programech ČSSD, KDU-ČSL a ODS. Analýza programů využívá kvalitativního přístupu ke zkoumání dokumentů. Práce dochází k závěru, že jádrem idejí rodinné politiky je význam, který politická strana připisuje rodině, a představa strany o roli státu. Toto jádro má vliv na volbu témat rodinné politiky v programatice a na navrhované nástroje rodinné politiky. Vztah rodiny a státu je místo, kde se ideje politických stran střetávají. Existují však témata rodinné politiky, kde je prostor pro shodu politických stran. U těchto témat jsou patrné vnější podmínky, které mají vliv na volbu témat a na navrhované nástroje. V některých případech se tyto podmínky projevují i v posunu jádra idejí rodinné politiky v programatice vybraných politických stran.

Abstract

The main premise of this thesis is that political parties are policy actors and that they have an influence on the family policy in the Czech Republic. This paper analyzes political programs of ČSSD, KDU-ČSL and ODS. The qualitative approach to research

of party documents was employed. The conclusion is that the core idea of family policy is the relationship of each party to the term “family” (which social meaning it bears) and to the state. This idea has an influence on setting the themes of family policy in the programmatic and on proposing family policy tools. The relationship between “family” and “state” is the space where the ideas of political parties meet. However, there are some themes in which it is possible to find partial or full parity. We can see in these themes some outside conditions, which have an influence on setting themes and tools. In some cases they can move the core idea of family policy in the programmatic of the chosen political parties.

Klíčová slova

Ideje, politické strany, programatika, rodinná politika, veřejná politika

Keywords

Ideas, political parties, programmatic, family policy, policy

Rozsah práce: 73 212

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 18. května 2011

Lucie Litomiská

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Vilému Novotnému za vstřícné konzultování práce. Poděkovat bych chtěla také Mgr. Miriam Kotrusové, Ph.D. a Mgr. Magdaleně Mouralové za inspirativní vedení bakalářského semináře.

1. Vymezení předmětu zkoumání a strukturace výzkumného tématu

Rodinná politika jako politika zaměřená na sociální události spojené s těhotenstvím, mateřstvím, rodičovstvím a výchovou dětí nebyla v českých zemích do roku 1989 explicitně formulována. Opatření v této oblasti do té doby sledovala především propopulační cíl a ani jeho naplnění nebylo příliš úspěšné. Stát měl v oblasti sociální politiky monopol a své postavení využíval pro ideologické účely. Život rodin se v rámci socialistické společnosti příliš nelišil. Z demografického hlediska platila pro společnost vysoká sňatečnost v brzkém věku, vysoká rozvodovost, vysoká porodnost i vysoká potratovost. Po revoluci se transformace, která probíhala v celé společnosti, nevyhnula ani rodinné politice. Zásadní změnou bylo zrušení státního monopolu v oblasti sociální politiky a příchod církevních a soukromých poskytovatelů služeb. Důraz je kladen především na svobodu volby a tento trend se nadále prohlubuje (např. zavedením více rychlostní rodičovské dovolené). Rodinná politika se posunula od univerzalizmu k adresnosti. Zaměřuje se na kvalitu života, nikoli na kvantitu (růst porodnosti).¹

Na podobu rodinné politiky v České republice měla a má vliv řada aktérů. Jako příklad lze uvést Ministerstvo práce a sociálních věcí nebo Evropskou unii. Různí aktéři mají o (úspěšné) rodinné politice různé představy. Tato bakalářská práce se bude věnovat politickým stranám jako aktérům tvorby (rodinné) politiky, kteří jsou nositeli více či méně odlišných představ o rodinné politice, a bude analyzovat rodinnou politiku v jejich programatické. Předmětem zájmu práce není zkoumat, jaký reálný vliv mají právě politické strany na podobu rodinné politiky, a není ani předpokládáno, že mají v této oblasti největší vliv. Zkoumáno také nebude, jestli jsou programy politických stran realizovány. Významná role politických stran v politickém systému ČR je však zřejmá. Vyplývá přímo z Ústavy, kde se v článku 5 píše, že „*politický systém je založen na svobodném a dobrovolném vzniku a volné soutěži politických stran.*“ (např. Cabada, Vodička 2007) Politické strany mají např. vliv na tvorbu legislativy nebo na obsazování postů různých orgánů státu.

---

¹ Podle přednášek z předmětu Rodinná politika PhDr. Gabriely Munkové, CSc.

Do podoby programatiky politických stran v oblasti rodinné politiky se může promítat řada aspektů (např. společenská poptávka, role expertů v politických stranách, podoba rodinné politiky v ČR, mezinárodní diskurs nebo politika EU). Bakalářská práce se soustředí zejména na jeden z aspektů ovlivňujících programy politických stran v oblasti rodinné politiky. Tím jsou ideová východiska politických stran. Předmětem zájmu je tak 1) samotný obsah rodinné politiky v programatice vybraných českých politických stran a 2) otázka, jak se promítají ideová východiska vybraných politických stran do rodinné politiky v jejich programatice.

2. Teoretická východiska

Pro analytickou část práce je stěžejní teoretické ukotvení především ve dvou rovinách. Je to jednak rovina týkající se rodinné politiky obecně a typologie rodinných politik, která určí sledovaná kritéria pro analýzu rodinné politiky v programatice politických stran. Druhou rovinou je pak role idejí v programatice politických stran. Obě roviny musí být vzájemně propojené, tzn., že také teoretická východiska v obou rovinách by měla být propojitelná. Zvolená typologie rodinných politik by měla umožnit reflexi role idejí v programatice politických stran.

Rodinná politika a typologie rodinných politik

Pro práci je důležité definovat si, co je rozuměno pod samotným pojmem rodinná politika. Bakalářská práce se bude věnovat představám politických stran o rodinné politice státu, proto se také uvedené vymezení bude vztahovat k veřejnoprávní rodinné politice (dále jen rodinná politika). Rodinná politika je politika, která se zaměřuje na sociální události spojené s těhotenstvím, mateřstvím, rodičovstvím a výchovou dětí. Tyto skutečnosti se stávají předmětem sociální politiky z důvodu svých ekonomických důsledků (pro jednotlivce, domácnost). Moderní státy se snaží rodinu chránit před nebezpečím sociálního vyloučení určitou intervencí, přičemž rodina je chápána jako základní jednotka společnosti, která má právo na ochranu. Stát tedy prostřednictvím sociální politiky zaměřené na rodinu, resp. rodinné politiky, zasahuje do oblasti nezadatelných práv občanů, což jsou v tomto případě především *právo na svobodnou volbu při uzavření manželství a při založení rodiny a právo na výchovu dětí*. Pravidla této intervence jsou vymezena v úmluvách, paktech a chartách. [Tomeš 2010 : 239]

V Evropě stát obvykle „*podporuje a pomáhá fungujícím rodinám při narození a výchově dětí; sanuje problémové rodiny, pokud ohrožují zájmy a rozvoj svých dětí; chrání děti a pečuje o ně v případech, kdy se rodina rozpadne nebo zanikne*“. [Tomeš 2010 : 240]

Bakalářská práce se zaměří na navrhovaná opatření politických stran, které se budou týkat ochrany rodiny jako základní (a důležité) jednotky společnosti, mateřství a rodičovství, sladění rodičovství a zaměstnání. Analyzována budou opatření směřována k rodinám obecně a k rodinám ohroženým sociálním vyloučením (např. mladé rodiny). Práce se nebude věnovat specifickým případům, jakými jsou rodiny s osobami se zdravotním postižením, protože tato problematika je většinou samostatnou kapitolou sociální politiky, stejně tak se nebude věnovat školství a vzdělávání.

Předmět analýzy bakalářské práce, tedy rodinnou politiku, bude dále vymezen vybranou typologií rodinných politik.

Typologie rodinných politik jsou zpravidla postaveny na srovnávání rodinných politik států. Dívají se na jejich rodinnou politiku z různých hledisek, např. z pohledu genderové rovnosti (např. Sainsbury 2009) nebo míry explicitnosti formulace rodinné politiky.

Pro bakalářskou práci byla vybrána typologie rodinných politik F. X. Kaufmanna (1993). Ten, stejně jako ostatní autoři, srovnává rodinné politiky států (evropských). Zaměřuje se na vztah státu a rodiny.

Kaufmann vycházel [Hiilamo 2002 : 4-5] z konceptu „family rhetoric“ (dále rodinná rétorika), který ve svých pracích rozvinul K. Lüscher. Podle Kaufmanna rodinná rétorika závisí na hodnotovém systému společnosti. Rozlišil sedm typů argumentace v rodinné rétorice, kterými postupně nahlíží na vztah státu a rodiny:

1. Rodina jako instituce (family institutional argumentation)
2. Populační politika (population policy argumentation)
3. Hospodářská politika (economic policy argumentation)
4. Společenská argumentace (social argumentation)
5. Sociální politika (social policy argumentation)
6. Feministická argumentace (feminist argumentation)
7. Politika zaměřená na děti (child policy argumentation)

Kaufmann na základě těchto hledisek (argumentací) popisuje tři modely (ideální typy) rodinné politiky, resp. tři druhy vztahu mezi státem a rodinou. Model, kde stát

přebírá velkou odpovědnost za rodinu a do chování rodin zasahuje ve velké míře, nazývá „pozice welfare state“. Opakem tohoto modelu je „cílená pozice“, kde stát podporuje rodiny na základě sociální potřeby (např. rodiny ohrožené nezaměstnaností nebo neúplné rodiny). Mezi těmito krajními body je model, kde jsou státní zásahy do rodiny omezeny.

Role idejí v programatice politických stran

Termín programatika představuje komplexní pohled na politické programy. Zahrnuje jednak politické programy exekutivní a jednak programy politických stran. Kromě rozlišení typů politických programů přináší do studia politických programů také teoretický a metodologický rámec. W. Steffani rozlišil čtyři základní celospolečenské funkce stran (politická strana jako výraz společenských sil, ideologických a programatických požadavků a cílů; jako nástroj užívání moci; jako legitimace závažných rozhodnutí; jako zájmové skupiny a zdroj politického vedoucího personálu). Na základě funkcí stran dále stanovil sektory analýzy politických stran. [Fiala, Strmiska 2009 : 91-93] Pro tuto bakalářskou práci je relevantní pohled na politickou stranu jako na výraz společenských sil, ideologických a programatických požadavků a cílů. K této funkci Steffani přiřadil sektor „*společenské síly a programatické požadavky*“. Tento sektor v sobě obsahuje jak dimenzi *politics*, tak dimenzi *policy*. [tamtéž]

Ideologie a ideje jsou většinou součástí programů stran. Tvoří identitu stran. I když jsou programy revidovány, je zachována jejich určitá kontinuita a základní ideologie politických stran zůstává neměnná. Politické strany jsou zároveň nositeli politických idejí (ve smyslu *policy*). Politické strany navrhují řešení nových společenských problémů a diskutují tato řešení v rámci předvolebních bojů. Ideje mohou být součástí programu po několik období (let), mění se však snáze než ideologie politických stran. [Catz, Crotty 2006 : 413–421] Analýzu ideologicko-programových aspektů využil pro srovnávání politických stran K. Beyme (1985).

Programy politických stran mohou mít různé funkce. G. Olzog a H.-J. Liese rozvinuli dřívější práci H. Kaacka a pojmenovali tyto funkce programů politických stran: orientace pro politický vývoj, informační pomoc pro voliče, vymezení se vůči ostatním stranám a integrace členů. [Fiala, Strmiska 2009 : 93-95]

Kontext práce

Pro kontext bakalářské práce je vhodné stručně popsat politický systém České republiky a postavení politických stran v něm. Dále budou charakterizovány zde analyzované vybrané české politické strany. Nastíněny budou také hlavní změny rodinné politiky po roce 1989 a současné hlavní principy této politiky. Zmíněni budou aktéři, kteří se podílejí na tvorbě rodinné politiky u nás.

3. Cíle bakalářské práce

Cílem bakalářské práce je zjistit, **jaká je rodinná politika v programatice vybraných českých politických stran.**

Analýza bude zaměřena jednak na rodinnou politiku v programatice politických stran z hlediska obsahu a jednak na vztah idejí a rodinné politiky v programatice politických stran. Sledováno proto bude, zda rodinná politika jednotlivých vybraných politických stran inklinuje k nějakému modelu rodinné politiky.

Shrnutí

Hlavní výzkumný cíl: **Analýza rodinné politiky v programatice vybraných českých politických stran**

Pro naplnění hlavního výzkumného cíle jsou v bakalářské práci stanoveny tyto dílčí výzkumné cíle:

- Obsahová analýza rodinné politiky v programatice vybraných českých politických stran
- Analýza vztahu idejí a rodinné politiky v programatice vybraných českých politických stran

4. Výzkumné otázky a hypotézy

Základní otázkou pro tuto bakalářskou práci je, **jaká je rodinná politika v programatice vybraných českých politických stran.** Tuto otázku rozvíjejí dvě výzkumné otázky, které budou dále konkretizovány podotázkami, vztahujícími se k výše uvedeným cílům a vycházejícími z výše uvedených teoretických východisek.

Dílčí výzkumné otázky:

1. Jaká je rodinná politika v programatice vybraných českých politických stran z hlediska obsahu?
2. Jaký je vztah idejí a rodinné politiky v programatice vybraných českých politických stran?

Předpoklady

Bakalářská práce vychází z předpokladu, že jednotlivé politické strany více či méně sledují určitý model rodinné politiky, který odpovídá jejich ideovým východiskům. Ideje politických stran tak budou patrně např. v tom, jakou roli a význam ve společnosti rodině politické strany připisují, jaké cíle v rodinné politice sledují a jaké nástroje prosazují a především nakolik chtějí do chování rodin zasahovat.

5. Metody a prameny

V práci budou analyzovány programy vybraných českých politických stran v období let 1992 (volby do ČNR) – 2010 (volby do PSP ČR). Bude se jednat o programy krátkodobé (předvolební) a programy středně- a dlouhodobé (strategie). Z předvolebních programů bude pracováno s programy před volbami do Poslanecké sněmovny, resp. do České národní rady. Analýza se bude věnovat programům ČSSD, KDU-ČSL a ODS. Jedná se o strany, které byly po celé sledované období součástí Parlamentu. Bude tedy umožněno sledování případné proměny jejich rodinné politiky. Zároveň se jedná o strany, které byly ve sledovaném období několikrát součástí vlády. Zastoupena je pravá i levá část politického spektra, lze tedy předpokládat, že bude možno sledovat odlišnosti v rodinné politice těchto stran.

Pro analýzu dat bude využita metoda obsahové analýzy. Měla by sloužit k naplnění obou výzkumných cílů. Pro zodpovězení některých otázek je možné využít kvantitativní obsahovou analýzu. Jedná se o „popisné“ otázky, které se ptají na to, co je obsahem programů politických stran (např. cíle, nástroje rodinné politiky). Pro zodpovězení otázek souvisejících s ideovými východisky bude využita kvalitativní obsahová analýza, která zohlední např. roli a význam rodiny a rodinné politiky pro politickou stranu.

Případným doplňujícím zdrojem dat budou expertní rozhovory s garanty rodinné politiky jednotlivých vybraných politických stran. Obsahovou analýzu

programů politických stran mohou obohatit o další souvislosti, např. v otázce dalších vlivů na tvorbu programu.

6. Předpokládaná struktura bakalářské práce

- 1) Úvod**
- 2) Cíle a výzkumné otázky**
- 3) Teoretická východiska**
- 4) Metody**
- 5) Deskriptivní část**
- 6) Analytická část**
- 7) Závěry**
- 8) Seznam literatury**
- 9) Přílohy**

7. Základní literatura k tématu

Rodinná politika a typologie rodinných politik

ESPING-ANDERSEN, Gøsta. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. New Jersey : Princeton University Press, 1990. ISBN 0-691-02857-5

GERLACH, Irene. *Familienpolitik*. VS Verlag, 2009. ISBN 9783531159249.

HIILAMO, Heikki. *Luxembourg Income Study Working Paper No. 290. Family Policy Models and Family Policy Outcomes – A Nordic Perspectives*. 2002 Dostupné z WWW: <<http://www.lisproject.org/publications/liswps/290.pdf>>.

KAUFMANN, Franz-Xaver. Familienpolitik in Europa. In Bundesministerium für Familie und Senioren . *40 Jahre Familienpolitik in der Bundesrepublik Deutschland : Rückblick/Ausblick*. [s.l.] : Luchterhand, 1993. s. 141-169.

LÜSCHER, Kurt. Family Rhetoric in Family Politics. In Cavanna, Henry. *The New Citizenship of the Family. Comparative perspectives*. 2000. ISBN 0 7546 1222 8. Dostupné z WWW: http://www.kurtluescher.de/downloads/KL_Family_Rhetoric.pdf

LÜSCHER, K. WEHRSPAUN, M. LANGE, A. Familienrhetorik – über die Schwierigkeit, "Familie" zu definieren. In *Zeitschrift für Familienforschung*. 1989.

SAINSBURY, Diane. *Gender and Welfare State Regimes*. Oxford : Oxford University Press, 1999. ISBN 9780198294160

SIROVÁTKA, Tomáš. *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. 1. vyd. Brno : Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2006. ISBN 80-7326-104-9.

TOMEŠ, Igor. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha : Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-680-3.

Rodinná politika v ČR

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní koncepce rodinné politiky* [online]. 2005. 59 s. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/898>>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní koncepce rodinné politiky* [online]. 2006. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/898>>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní zpráva o rodině* [online]. 2004. 225 s. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/898>>.

Tématu se věnuje řada bakalářských a diplomových prací např. pod vedením PhDr. Gabriely Munkové, CSc.

Veřejná politika

COLEBATCH, H. K. *Úvod do policy*. Brno : Barrister&Principal, 2005. ISBN 80-86598-79-9.

FIALA, Petr; SCHUBERT, Klaus. *Moderní analýza politiky: uvedení do teorií a metod policy analysis*. Brno : Barrister & Principal, 2000. ISBN 80-85947-50-1.

VESELÝ, Arnošt; NEKOLA, Martin. *Analýza a tvorba veřejných politik: Přístupy, metody, praxe*. Praha : SLON, 2007. ISBN 978-80-86429-75-5.

Práce věnující se srovnávání programů politických stran

SOKAČOVÁ, Linda. *Rodinná politika v programech politických stran: Volby 2010*. Gender studies, o. p. s., 2010. 19 s.

SOLDT, Rüdiger. Das wichtigste "weiche" Wahlkampfthema: Parteien im programmatischen Vergleich. *Die Neue Gesellschaft/Frankfurter Hefte*. 2005, č. 7+8, str. 53-55.

VOLKENS, Andrea. *Handbuch zur Inhaltsanalyse programmatischer Dokumente von Parteien und Regierungen in der Bundesrepublik Deutschland. Discussions Paper FS III 02-203*. Berlin : Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, 2002. ISSN 1615-755.

Teorie politických stran

BEYME, Klaus von. *Political Parties in Western Democracies*. New York : St. Martin's Press, 1985.

FIALA, Petr; STRMISKA, Maxmilián. *Teorie politických stran*. Brno : Barrister&Principal, 2009. ISBN 978-80-87029-71-8.

GUNTHER, Richard; MONTERO, José R; LINZ, Juan José. *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford : Oxford University Press, 2002. ISBN 9780199246748.

KATZ, Richard S.; CROTTY, William J. *Handbook of Party Politics*. London : SAGE, 2006. ISBN 0 7619 4314 5.

LIJPHART, Arend. Dimensions of ideology in European party systems. In: Mair, Peter (ed.). *The West European Party System*. Oxford : Oxford University Press, 1990.

OLZOG, Günter; LIESE, Hans – J.. *Die politischen Parteien in Deutschland: Geschichte, Programmatik, Organisation, Personen, Finanzierung*. Olzog : München, 1996. ISBN 9783789275470.

STEFFANI, Wilfried. *Parteien als soziale Organisationen. Zur politologischen Parteienanalyse*. In: Zeitschrift für Parlamentsfragen, 1988.

VODIČKA, Karel; CABADA, Ladislav. *Politický systém České republiky. Druhé, aktualizované a rozšířené vydání*. Praha : Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-337-6.

Obsah

ÚVOD	2
1 CÍLE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	3
2 VÝCHODISKA.....	5
2.1 <i>Politické strany a ideje .....</i>	<i>5</i>
2.1.1 <i>Role politických stran .....</i>	<i>6</i>
2.1.2 <i>Ideje v programatice politických stran.....</i>	<i>7</i>
2.2 <i>Rodinná politika a výzkum rodinných politik .....</i>	<i>8</i>
2.2.1 <i>Vymezení rodinné politiky .....</i>	<i>9</i>
2.2.2 <i>Výzkum rodinných politik .....</i>	<i>11</i>
2.2.3 <i>Analýza rodinných politik podle F. X. Kaufmanna .....</i>	<i>12</i>
3 METODOLOGIE.....	15
3.1 <i>Kvalitativní přístup k rozboru dokumentů .....</i>	<i>15</i>
3.2 <i>Metoda sběru dat a charakteristika zdrojů dat.....</i>	<i>16</i>
3.3 <i>Metoda analýzy dat.....</i>	<i>17</i>
4 RODINNÁ POLITIKA V PROGRAMATICE VYBRANÝCH ČESKÝCH POLITICKÝCH STRAN.....	19
4.1 <i>Rozbor obsahu programů politických stran.....</i>	<i>19</i>
4.1.1 <i>ČSSD.....</i>	<i>19</i>
4.1.2 <i>KDU-ČSL .....</i>	<i>23</i>
4.1.3 <i>ODS .....</i>	<i>27</i>
4.2 <i>Porovnání rodinné politiky v programatice vybraných politických stran .....</i>	<i>29</i>
4.2.1 <i>Společná témata: prostor pro shodu .....</i>	<i>30</i>
4.2.2 <i>Společná témata: zdroje střetu idejí.....</i>	<i>31</i>
4.3 <i>Ideje rodinné politiky v programatice vybraných politických stran .....</i>	<i>32</i>
ZÁVĚR.....	34
SUMMARY.....	36
POUŽITÁ LITERATURA	37
SEZNAM PŘÍLOH	40

Úvod

Rodina je jako základní jednotka společnosti obvykle chráněna a podporována státem. Veřejná politika zaměřená na rodinu má v různých státech různou podobu. Jsou-li opatření rodinné politiky posuzována komplexně vzhledem k jejich dopadu na rodiny, hovoříme o explicitní rodinné politice. Napak, jsou-li politická rozhodnutí, která mají dopad na život rodin, přijímána nezávisle na sobě, bez ohledu na jejich součinnost, nazýváme takovou rodinnou politiku implicitní.

Před rokem 1989 byla rodinná politika v Československu implicitní. Její zaměření bylo především propopulační a měla dopad na rodiny pouze v určité fázi životního cyklu. Po revoluci byl propopulační cíl opuštěn, ale rodinná politika stále nebyla explicitně formulována. Za určitý zlom ve vývoji rodinné politiky v České republice lze považovat zřízení samostatného oddělení rodinné politiky při Odboru rodinné politiky a sociální práce na Ministerstvu práce a sociálních věcí (MPSV) a vydání Národní zprávy o rodině v roce 2004, která se měla stát základním koncepčním dokumentem pro formulování rodinné politiky.

Následující analýza rodinné politiky v programaticke vybraných českých politických stran se dívá na politické strany jako na jedny z aktérů veřejné politiky, kteří ovlivňují také tvorbu rodinné politiky. Analýza se zaměřuje na to, jaké ideje rodinné politiky politické strany formulují a předkládají veřejnosti ve svých programech. Práce by tak mohla přispět k porozumění jedné skupině aktérů účastnících se tvorby rodinné politiky v České republice.

1 Cíle a výzkumné otázky

Hlavním výzkumným cílem předkládané práce je analyzovat rodinnou politiku v programatice vybraných českých politických stran. Analýza je zaměřena na ideje v rodinné politice. Zabývá se vztahy mezi idejemi rodinné politiky v programatice jednotlivých stran, jejich kontextem v rámci celé jejich programatiky a snaží se vystihnout, co je ve struktuře idejí rodinné politiky v programatice politických stran společné a co odlišné.

Pro naplnění hlavního výzkumného cíle jsou stanoveny dva dílčí cíle. Jedním je analýza rodinné politiky v programatice vybraných českých politických stran z hlediska obsahu, kdy se analýza snaží postihnout témata, kterým se vybrané politické strany ve své programatice v souvislosti s rodinnou politikou věnují, a prosazované cíle a nástroje rodinné politiky v programatice jednotlivých politických stran.

Druhým dílčím cílem je analýza idejí rodinné politiky v programatice vybraných politických stran. Tento cíl je zaměřen na kontext a souvislosti mezi idejemi jednak v rámci programatik jednotlivých politických stran a jednak ve srovnání programatik jednotlivých politických stran.

Z takto stanovených cílů vyplývají výzkumné otázky. Hlavní výzkumná otázka se ptá na to, jaké jsou ideje v rodinné politice v programatice vybraných českých politických stran. Pro zodpovězení této otázky je však třeba zaměřit se na obsah rodinné politiky v programatice politických stran, a proto se dílčí výzkumná otázka ptá, jaká je rodinná politika v programatice vybraných politických stran z hlediska obsahu. Přes zodpovězení této otázky se analýza vrací zpět k hlavní výzkumné otázce. Následující tabulka (Tab. 1) zobrazuje výzkumné cíle a otázky schematicky.

Hlavní výzkumný cíl	
Analýza rodinné politiky v programatice vybraných českých politických stran	
Hlavní výzkumná otázka	
Jaké jsou ideje v rodinné politice v programatice vybraných českých politických stran?	
Dílčí cíl I	Dílčí cíl II
Analýza rodinné politiky v programatice vybraných českých politických stran z hlediska obsahu	Analýza idejí v rodinné politice v programatice vybraných politických stran
Výzkumná otázka	Výzkumná otázka
Jaká je rodinná politika v programatice politických stran z hlediska obsahu?	Jaké jsou ideje v rodinné politice v programatice vybraných českých politických stran?

Tab. 1: Výzkumné cíle a otázky

2 Východiska

Cílem následující kapitoly je představit konceptuální rámec výzkumného tématu. Téma „Rodinná politika v programatice vybraných českých politických stran“ je veřejně-politickým problémem. Politické strany jsou zde chápány jako jedni z řady aktérů podílejících se na tvorbě politik v České republice. V centru pozornosti je programatika politických stran v oblasti rodinné politiky a v ní především role idejí. Východiska práce tvoří část věnovaná roli politických stran a idejí v politice. Druhá část se týká rodinné politiky. Jejím cílem je obecné vymezení rodinné politiky a představení různých východisek pro analýzu rodinných politik.²

2.1 *Politické strany a ideje*

Při výzkumu politiky je běžné její teoretické dělení do tří dimenzí. Teoretické rozdělení politiky postihuje to, že politika se odehrává v určitém prostoru s nějakými pravidly, kde dochází ke střetu politických idejí, na jehož základě vznikají obsahové (materiální) politiky. Tyto tři dimenze jsou polity, politics a policy. Polity představuje prostor s určitou strukturou a pravidly (ústavní řád, politická kultura), v němž pak dochází ke střetu idejí. Soutěž politických idejí pak popisuje dimenze politics. Jejimi účastníky jsou jednotlivci, skupiny nebo státy. Ideje se zde promítají do konkrétních požadavků a cílů různých jednotlivců nebo skupin. Policy označuje obsah a zároveň výsledky politiky. Z politických idejí se zde stávají konkrétní opatření [Fiala, Schubert 2000: 17–19].

Cílem následující části práce je objasnit, jaký význam mají politické strany pro dimenzi policy a proč má smysl věnovat se idejím v jejich programatice.

---

² Pro úplnost by bylo možné zařadit také kapitolu věnující se postavení politických stran v České republice a teorii vybraných českých politických stran. Vzhledem k rozsahu práce však tato kapitola nemohla být zařazena. Politickému systému České republiky, a tedy i postavení politických stran, se věnuje např. Vodička a Cabada [Vodička, Cabada 2007]. Stručnou charakteristiku ideologických východisek stranických rodin s důrazem na strany střední a západní Evropy lze najít např. v práci Hlouška a Kopečka [Hloušek, Kopeček 2010]. Vývoji českého stranického systému ve 20. století se věnují např. Cabada a Šanc [Cabada, Šanc 2005]. Pavel Pšeja [Pšeja 2005] podrobně rozebírá vývoj českých politických stran v různých fázích transformace (1989 - 1998).

2.1.1 Role politických stran

Politickou stranu lze například velmi stručně charakterizovat jako organizovanou skupinu lidí dobrovolně se sdružujících za účelem získání politické (státní) moci. [Žaloudek 2004: 349] Vyjdeme-li z rozdělení politiky na tři dimenze, jsou politické strany především aktéry dimenze politics. Do jisté míry však zasahují také do dimenze policy, což je jedním ze základních předpokladů této práce.

Na politické strany lze nahlížet jako na prostředníka mezi státem a občanskou společností. Z politických stran vzcházejí (politické) elity, nominují se z nich kandidáti pro veřejné funkce. Mají tedy vliv na obsazování exekutivních orgánů. V jejich kampaních se projevuje mobilizační funkce [Krouwel 2006: 249]. W. Steffani rozlišil čtyři základní celospolečenské funkce stran. Politická strana podle něj vyjadřuje společenské síly, ideologické a programatické požadavky a cíle. Je nástrojem užívání moci. Slouží jako legitimace závažných rozhodnutí a v neposlední řadě jako zájmová skupina a zdroj politického vedoucího personálu. Na základě takto rozpoznávaných funkcí stran dále stanovil sektory analýzy politických stran. Zde je relevantní pohled na politickou stranu jako na výraz společenských sil, ideologických a programatických požadavků a cílů. K této funkci Steffani přiřadil sektor „*společenské síly a programatické požadavky*“ [Fiala, Strmiska 2009: 92-93], který v sobě obsahuje jak dimenzi politics, tak dimenzi policy.

Ačkoli otázka, zda se rodinná politika v programatice politických stran promítla do reálné podoby rodinné politiky v České republice, není předmětem předkládané analýzy, je z hlediska kontextu práce vhodné vést v patrnosti otázku, zda mají politické strany skutečně vliv na veřejné politiky, resp. jestli má politics vliv na policy. To, o kterých tématech bude nebo nebude rozhodováno, je do značné míry dáno socio-ekonomickými podmínkami. Někteří autoři jsou pak zastánci názoru, že na to, jak o nich bude rozhodnuto, mají primární vliv politické struktury (tj. polity a politics). Jiní³ jsou přesvědčeni o tom, že na podobu politických rozhodnutí mají zásadní vliv socio-ekonomické podmínky a vliv politiků je minimální. Pozdější výzkumy ukázaly, že existují rozdíly vlivu v různých veřejných politikách a že vliv socio-ekonomických podmínek rozhodně nelze opomíjet. Otázka se tak spíše posunula k tomu, jaké socio-

---

³ Například Dye

ekonomické proměnné a jaké politicko-strukturální proměnné mají na podobu politických rozhodnutí vliv [Fiala, Strmiska 2009: 124–130].

Přímý vliv politických stran na tvorbu politik je nicméně spíše omezený. Implementace politik je především v rukou vlády, jejíž agenda je do značné míry dána rutinními požadavky. Politické strany mají však značný nepřímý vliv. Ovlivňují především složení exekutivních a legislativních orgánů, čímž se jejich vliv promítá také do obsahu a formulace politických rozhodnutí. Navíc politické strany ovlivňují řadu jiných aktérů politiky, protože aktéři často inklinují k některé z politických stran [Howlett, Ramesh 2003: 80–82].

2.1.2 Ideje v programatice politických stran

Termín programatika představuje komplexní pohled na politické programy. Rozlišuje jednak politické programy exekutivní, které se vztahují zejména k dimenzi policy a navrhují konkrétní politická řešení různých spíše konkrétních problémů, a jednak programy politických stran, jejichž funkce spadá spíše do dimenze politics jako prostředků ke střetu idejí. Kromě rozlišení typů politických programů přináší programatika do studia politických programů také teoretický a metodologický rámec [Fiala, Strmiska 2009: 91-92].

Policy analysis se na programy politických stran dívá jako na deklarativní a advokační veřejně politické dokumenty, jejichž cílem je předkládat veřejnosti určité vize (k diskusi nebo pro představu o záměrech). Na jejich tvorbě se podílejí různí aktéři (experti politických stran, zástupci veřejného či soukromého sektoru, akademické obce, atd.). Typickým znakem těchto dokumentů je však to, že zahrnují také „*politické a ideologické aspekty*“ [Veselý, Nekola 2007: 56]. Programy politických stran se mohou stát součástí například vládního prohlášení, čímž se pak dostávají blíže k deklarativním a strategickým veřejně-politickým dokumentům [tamtéž].

Ideje neboli myšlenky, názory [Holub, Lyer 1967: 207] jsou nedílnou součástí programatiky politických stran. V souvislosti s pojmem ideje je dobré vysvětlit také termín ideologie, který se často ve spojení s programy politických stran používá a na jehož základě jsou vytvořeny některé typologie politických stran. Ideologie označuje „*soustavu teoreticky zdůvodněných politických, právních, mravních, náboženských a filozofických názorů, idejí, postojů apod., souvisejících s podmínkami existence určité*

sociální skupiny“ [Adamová, Křížkovský, et al. 2001: 83]. Termín „*původně sloužil k označení idejí, které jsou myšlenkovým základem pro praktické jednání lidí, politiku a morálku*“ [Žaloudek 2004: 159]. Sociologie se na ideologii dívá jako na systém sloužící k prosazení mocenských zájmů určité skupiny lidí prostřednictvím vhodné manipulace se symboly. Podle funkcionalistických sociologů má ideologie orientační funkci pro lidské jednání, slouží k „*posilování integrace a solidarity lidských skupin, nikoli však k sdělování pravdy o světě*“ [Maříková, Petrušek, Vodáková 1996: 415].

Programy politických stran v sobě zahrnují směs spíše abstraktních ideologických východisek a základních cílů a konkrétnějších specifických návrhů politik, jejichž prostřednictvím by mělo dojít k implementaci ideologie. Politické strany jsou tedy na jedné straně nositeli návrhů různých veřejných politik. Na druhé straně je jejich programatika ukotvena v určité dlouhodobé ideologii, která charakterizuje identitu politické strany. Představuje více méně konzistentní systém hodnot a také témat, která jsou pro politickou stranu důležitá. Kontinuita ideologie politické strany je pro ni důležitá mimo jiné z hlediska komunikace s voličem. Díky ní je politická strana pro voliče čitelná a srozumitelná. Přílišný odklon idejí od základní ideologie může vést ke ztrátě podpory [Vassallo, Wilcox 2006: 413-415].

Politické strany jsou aktéry veřejné politiky, kteří na tvorbu politik mají významný nepřímý vliv. Ten se projevuje především v tom, že z politických stran vzcházejí členové různých exekutivních a legislativních orgánů. Vzhledem k integrační funkci idejí (ideologie) politických stran a možném vlivu politických stran na jiné aktéry veřejné politiky má smysl se zabývat programatikou politických stran jako veřejně politických aktérů.

2.2 Rodinná politika a výzkum rodinných politik

Vymezení rodinné politiky a seznámení se s různými přístupy k analýze rodinných politik jsou důležitými východisky pro předkládanou analýzu rodinné politiky v programatice vybraných politických stran. Tato část východisek slouží jako vymezení předmětu předkládané analýzy. Odpovídá na otázku, co je vlastně rodinná politika. Přehled výzkumů rodinných politik je zde pak z důvodu seznámení s různými přístupy k rodinné politice. V této práci byla využita především analýza F. X. Kaufmanna.

2.2.1 Vymezení rodinné politiky

Přesně definovat, co rozumíme pod pojmem rodinná politika, jaká všechna opatření pod tuto veřejnou politiku spadají, není jednoduché. Rodinná politika se totiž prolíná s řadou dalších veřejných politik. Zahrnuje v sobě oblasti práva, hospodářské politiky, politiky zaměstnanosti, sociální, vzdělávací nebo kulturní politiky. Zároveň se na ní podílí řada subjektů [Textor 1991: 33].

Vyjdeme-li z klasifikace veřejných politik, patří rodinná politika do klasifikace podle cílových skupin [Fiala, Schubert 2000: 20]. Cílovou skupinou jsou v tomto případě rodiny, za něž je v moderní rodinné politice pokládán „*soubor společně bydlících a hospodařících manželů nebo partnerů s dítětem nebo dětmi nebo jednoho rodiče s dítětem nebo dětmi*“ [Krebs a kol. 2010: 374]. Někdy je užíván pojem rodinná domácnost, který zahrnuje i jiné osoby. Jádrem rodinné domácnosti je pak úplná nebo neúplná rodina [tamtéž]. Rodinná politika je typem sociální politiky zaměřeným na rodinu, přičemž rodina je chápána jako základní jednotka společnosti, která má právo na ochranu a podporu ze strany státu [Krebs a kol. 2010; Tomeš 2010].

Cílem sociální politiky je snaha o dobré (a lepší) životní podmínky obyvatel, snaha zabránit sociální závislosti obyvatel a jejich sociálnímu vyloučení [Čabanová, Munková 2010: 246]. Za hlavní cíl rodinné politiky lze pak považovat zabránění sociálnímu vyloučení rodin. Usiluje proto o zmírnění ekonomických důsledků souvisejících s rodinným životem. Jedná se o sociální události spojené s těhotenstvím, mateřstvím, rodičovstvím a výchovou dětí [Tomeš 2010: 237–254]. K dalším cílům rodinné politiky může patřit „*posílení společenské vážnosti rodin a manželství, ochrana svobodného a všestranného rozvoje individua v rodině a chování a zlepšování životních podmínek pro optimální rozvoj dětí*“ nebo „*slučitelnost rodinné funkce a zaměstnání*“ [Krebs a kol. 2010: 378].

Stát prostřednictvím rodinné politiky zasahuje do oblasti nezadatelných práv občanů, což jsou v tomto případě především „*právo na svobodnou volbu při uzavření manželství a při založení rodiny a právo na výchovu dětí*“. Pravidla této intervence jsou vymezena v úmluvách, paktech a chartách [Tomeš 2010: 239]. To, jak široce je sociální, a tedy i rodinná, politika koncipována záleží na hodnotových a ideologických principech společnosti [Čabanová, Munková 2010: 247]. V Evropě stát obvykle „*podporuje a pomáhá fungujícím rodinám při narození a výchově dětí; sanuje*

problémové rodiny, pokud ohrožují zájmy a rozvoj svých dětí; chrání děti a pečuje o ně v případech, kdy se rodina rozpadne nebo zanikne“ [Tomeš 2010: 240].

Používanými nástroji rodinné politiky mohou být „*přímé peněžní transakce, nepřímé poskytování veřejných statků, finanční pomoci, slev a výhod“ [Krebs a kol. 2010: 378].* Přímá podpora rodin je postavena na systému dávek, které buď zohledňují výši příjmu rodin, nebo nezohledňují, a které jsou vypláceny ze státního rozpočtu nebo ze sociálního pojištění. Nástroji přímé finanční podpory tak mohou být jednorázová dávka při narození dítěte (porodné), peněžitá podpora v mateřství, rodičovský příspěvek, dávky péstounské péče, přídavky na děti, sociální příplatek, příspěvek na bydlení, pohřebné apod. Nepřímá podpora je pak realizována v daňové oblasti formou různých slev na přímých daních (např. na vyživované dítě nebo na náklady spojené se vzděláním dětí) nebo na nepřímých daních (nižší daňová pásma na kojenecké a dětské zboží) nebo formou společného zdanění manželů. K dosažení cíle slučitelnosti rodinného a pracovního života jsou potom nástroje uplatňovány také v pracovně-právní oblasti, kdy je podporována například možnost flexibilní pracovní doby nebo nárok na pracovně-právní ochranu v mateřství, resp. rodičovství (mateřská, resp. rodičovská dovolená). Dalšími nástroji slučitelnosti rodiny a zaměstnání jsou služby péče o děti, které mohou být poskytovány jak z veřejných, tak soukromých prostředků [Krebs a kol. 2010; Tomeš 2010].⁴

---

⁴ V současné době jsou v České republice rodiny finančně podporovány nepřímo prostřednictvím slev na dani z příjmu (odpočet na vyživované dítě a odpočet na manžela/manželku). Přímá finanční podpora vyplývá jednak z nemocenského pojištění, z něhož je vyplácena např. peněžitá pomoc v mateřství, vyrovnávací příspěvek v mateřství a těhotenství nebo ošetřovné. Ze sociálního pojištění plyne nárok např. na sirotčí nebo vdovský a vdovecký důchod. Jako státní sociální podpora jsou označovány dávky, na něž plyne nárok v určitých zákonem uznaných sociálních událostech. Ze systému jsou vypláceny přídavky na děti, rodičovský příspěvek, sociální příplatek, příspěvek na bydlení, porodné nebo dávky péstounské péče. Rodinám může být směřována také pomoc v hmotné nouzi. Dále existuje systém finanční podpory osob se zdravotním postižením.

Z hlediska pracovně-právní ochrany existuje nárok na mateřskou dovolenou, poté na rodičovskou dovolenou, u níž si může rodič zvolit délku za tří variant. Zaměstnanec má nárok na pracovní volno např. při ošetřování dítěte nebo při doprovodu k porodu. Výše náhrady mzdy je při různých případech různá a je vymezena zákonem. Zaměstnanec má také nárok na zkrácenou pracovní dobu, požádali o to zaměstnavatele a umožní-li to podmínky zaměstnání. Rozvázání pracovního poměru s těhotnou zaměstnankyní nebo zaměstnankyní na mateřské dovolené nebo zaměstnancem na rodičovské dovolené je

Nástroje rodinné politiky je nutno číst v souvislosti s cíli, kterých jimi má být dosaženo. Nástroje sociální politiky jsou totiž samy o sobě hodnotově neutrální. Obsah mají cíle, které „jsou odrazem hodnot vtělených do ideologických i politických preferencí, ekonomických možností a dalších priorit, které si daná společnost a její reprezentace v dané době předsevzaly realizovat“ [Čabanová, Munková 2010: 258].

2.2.2 Výzkum rodinných politik

Typologie rodinných politik jsou zpravidla postaveny na mezinárodním srovnávání rodinných politik. Poměrně obsáhlý popis vývoje těchto typologií uvádí ve své práci Heikki Hiilamo [Hiilamo 2002]. Syntézou výsledků dosavadního výzkumu rozlišila severský, středoevropský a anglosaský model rodinné politiky podle převládající role státu, resp. rodiny a trhu v rodinné politice. Ukazuje, že autoři volí rozličná kritéria pro kategorizaci rodinných politik, ale (evropské) rodinné politiky inklinují k uvedeným třem skupinám států. Následující stručný přehled prací je tak uveden právě z důvodu odlišných východisek srovnávání rodinných politik a je zpracován podle Hillamo [Hiilamo 2002: 3-10].

Jednou z prvních prací věnujících se srovnávání rodinných politik je analýza S. B. Kamermanové a A. Kahna z roku 1978. Ti se zaměřili na způsob tvorby rodinné politiky a zajímala je míra explicitnosti, rozsah a míra koordinace rodinné politiky. Podobnou analýzu provedli Schultheis (1990) a Hantrains (1995). Z tohoto hlediska byly pojmenovány explicitní a implicitní politika. Důležitým závěrem těchto analýz bylo to, že také tzv. negativní politika, tj. případ, kdy žádná rodinná politika neexistuje, je také druh (veřejné) politiky.

Vztah mezi státem a rodinou byl východiskem pro typologii L. F. Hardingové (1996). Její typologie měla sedm kategorií. Na jednom konci škály je autoritářský model a na druhém model laissez-faire. Jedná se však o mezní modely, které takto v čisté podobě neexistují. Autoritářskému modelu odpovídá rodinná politika, kde jsou

---

možné pouze ve výjimečných případech. U služeb péče o děti napomáhajících sladování rodinného a pracovního života lze rozlišit služby pro děti do tří let věku, služby péče o děti předškolního věku a mladšího školního věku. Patří sem např. jesle, veřejné a soukromé mateřské školy nebo baby-sitting. Důležitými aktivitami na podporu rodiny jsou také např. různá poradenská centra pro rodinu, mateřská centra nebo služby sociálně-právní ochrany dětí [MPSV 2011].

životy rodin zcela řízeny státem. Pro laissez-faire je příznačné nezasahování státu do života rodin.

Další autoři věnovali pozornost otázce genderových rolí v rodinné politice. Anne H. Gauthier (1996) na základě historického vývoje rodinných politik v jednotlivých státech rozpoznala čtyři modely rodinných politik. Pro-rodinný a pro-natalitní model se soustředí na pomoc matkám při sladění placeného zaměstnání a rodinného života. Tradiční model klade důraz na tradiční model rodiny a nedává ženám příliš prostoru kombinovat práci s rodinou. Důraz jak na rovnost pohlaví na účasti v placeném zaměstnání, tak na péči o rodinu a domácnost je kladem v egalitárním modelu. Čtvrtý typ rodinné politiky je pro-rodinný, ale neinterventionistický. Podpora je cílena na rodiny v nouzi.

Analýzu věnovanou právě genderovým rolím provedla Diane Sainsbury (1994) a později Walter Korpi (1999). Sainsbury zkoumala, jak se rodinná ideologie projevuje v sociálně-politických programech. Představa tradiční (sezdané) rodiny, kde muž vydělává a živí rodinu a žena se stará o rodinu a domácnost, je typická pro model jednoho živitele (breadwinner). V individuálním modelu se oba partneři podílí jak na živitelské roli, tak na péči o děti a domácnost. Živitelskému modelu odpovídá Korpiho model „general family support“ a individuálnímu modelu model podpory dvou-příjmových rodin. Korpi odlišil ještě typ na trh orientované politiky. Korpi vycházel z otázky charakteru institucí.

2.2.3 Analýza rodinných politik podle F. X. Kaufmanna

F. X. Kaufmann se stejně jako výše uvedení autoři pokusil o mezinárodní srovnání rodinných politik. Vychází přitom z konceptu *Familienrhetorik* (rodinná rétorika), jehož autorem je K. Lüscher. Tento koncept pracuje s tím, že rodinná rétorika, tedy to, jak se o rodině mluví a jak se na rodinu pohlíží, se země od země liší. „*Reflektuje přitom rozdíly kulturních tradic, stejně jako institucionální odlišnosti. Většinou je odvislá na světovém názoru.*“ [Kaufmann 1993: 142] Právě z důvodu důrazu na vliv hodnot a tradic pro formování rodinné politiky byla tato analýza zvolena jako východisko pro analýzu idejí rodinné politiky v programatice politických stran.

Jednu z úrovní Kaufmannovy analýzy lze charakterizovat otázkou po politickém zájmu o rodinu. Jejím předmětem je význam rodiny pro společnost, kterým je

odůvodněn zájem politiky o rodinu a z něhož vycházejí cíle rodinné politiky a nástroje pro jejich dosažení. K tomu Kaufmann využívá rodinnou rétoriku, v níž rozlišil několik argumentačních figur, které vystihují různé motivace politického zájmu o rodinu [Kaufmann 1993: 143]:

- 1) *Rodinně-institucionální argumentace* vnímá rodinu jako hodnotu hodnou ochrany. Důraz je kladen na model nukleární rodiny, často ve spojení s modelem domácnosti, kdy žena nechodí do zaměstnání a pečuje o domácnost.
- 2) *Populačně-politická argumentace* se zaměřuje na reprodukční význam rodiny. Rodina je prostředkem pro reprodukci společnosti z kvantitativního hlediska. Cílem politických opatření je populační růst, resp. růst porodnosti.
- 3) *Hospodářsko-politická argumentace* se dívá na rodinu jako na prostředek k reprodukci lidského kapitálu prostřednictvím výchovy dětí a péče o členy domácnosti. Oceňována je tedy výchovná funkce rodiny. Reprodukční role rodiny je důležitá jak z kvantitativního, tak kvalitativního hlediska.
- 4) *Společensko-politická argumentace* upozorňuje na přehlížení rodiny ve společnosti. Snaží se o uznání přínosu rodinné formy života ve všech odvětvích společnosti.
- 5) Předmětem *sociálněpolitická argumentace* jsou ekonomické nevýhody spojené s rodičovstvím a jejím cílem je tyto nevýhody kompenzovat. Zdůrazňuje přímé i nepřímé náklady jako například horší přístup k zaměstnání.
- 6) *Feministická⁵ argumentace* upozorňuje na to, že ženy jsou rodičovstvím více znevýhodněny než muži. Zaměřuje se na sladění placeného zaměstnání a rodičovství u obou rodičů.
- 7) V centru pozornosti *dětsko-právní argumentace* je především blaho dětí a kvalita vztahů v rodině a vztahů mezi rodinami a dalšími nositeli socializace, tak aby prospívali zdravému vývoji dětí.

Kromě vztahu společnosti k rodině má na rodinnou politiku vliv názor na její rozsah. K tomu Kaufmannovi slouží tři další argumentační figury zaměřené na to, nakolik má stát převzít odpovědnost za rodiny a na kolik má do jejich chování zasahovat [tamtéž: 144]:

---

⁵ Z dnešního hlediska by bylo tuto argumentační figuru vhodné označit jako politiku zaměřenou na rovnost pohlaví.

- 8) Pro *welfare state-pozici* je charakteristická plná odpovědnost státu za ochranu a podporu rodin. Státní intervence zde není omezována.
- 9) Pro *pozici co největšího omezení státních zásahů* je rodina výsostně soukromou záležitostí a stát by do ní měl zasahovat co nejméně (podobně jako do ekonomiky).
- 10) V *pozici selektivní státní odpovědnosti* jsou státní zásahy omezeny na sociálně ohrožené a problematické rodiny.

Kaufmann stejně jako někteří další výše uvedení autoři rozlišuje z hlediska institucionalizace mezi explicitní a implicitní politikou. Explicitní rodinná politika je podle něj politika cílená na podporu a ochranu rodin jako celku (nikoli samostatně na problematiku ženských nebo dětských práv). Zároveň má jasné institucionální ukotvení (např. na ministerstvu). Tam, kde je implicitní rodinná politika, lze také vysledovat opatření směřující na podporu rodin. Nejsou však formulována komplexně. Jedná se o opatření, která jsou součástí jiných politik (např. sociální). Nastat může i případ, kdy žádná rodinná politika neexistuje.

Z obsahového hlediska lze v rodinné politice podle Kaufmanna rozlišit čtyři oblasti intervence. Jde o politické nástroje zaměřené na *právní status členů rodiny*, dále na *ekonomický status rodinných domácností*, na *ekologické podmínky rodinného života* a na *podporu kompetencí příslušníků rodiny*. Zatímco intervenci zaměřenou na ekologické podmínky rodin, kterými myslí vytváření prostředí příznivého pro rodiny například prostřednictvím nástrojů bytové politiky nebo sociálních služeb, a na kompetence členů rodiny Kaufmann vidí spíše na regionální úrovni, právní a ekonomická (např. nástroje daňové politiky) opatření týkající se rodiny jsou řešena na národní úrovni [Kaufmann 1993: 145–146].

3 Metodologie

Cílem této kapitoly je představit postup analýzy, která posloužila k zodpovězení hlavní výzkumné otázky stanovené v kapitole věnované cílům a výzkumným otázkám. Úvodní část následující kapitoly představuje obecné cíle a přístupy kvalitativního výzkumu dokumentů. Další část je již věnována analýze rodinné politiky v programatice vybraných politických stran. Charakterizuje zdroje, z nichž byla čerpána data pro analýzu, a představuje postup a konkrétní otázky, na jejichž základě byla data analyzována.

3.1 Kvalitativní přístup k rozboru dokumentů

Pro analýzu rodinné politiky v programatice vybraných českých politických stran byl využit kvalitativní přístup k rozboru dokumentů⁶, jehož cílem je komplexní porozumění významu zkoumaného textu.

Kvalitativní výzkumný přístup umožňuje získat komplexní pohled na zkoumaný problém. Zajímají ho pravidla či struktury, které je možné odhalit v dané problematice. Velmi zjednodušeně lze říct, že je kvalitativní výzkum „*nenumerické šetření a interpretace sociální reality*“ [Disman 2002: 285]. Podstatnou charakteristikou, která ho odlišuje od kvantitativního výzkumu, je však jeho cíl. Cílem kvalitativního výzkumu je porozumění.

„*Neexistuje jediný obecně uznávaný způsob jak vymezit nebo dělat kvalitativní výzkum.*“ [Hendl 2005: 49] Od kvantitativního výzkumu jej například odlišuje jeho pružnost. Je tak možné stanovit si výzkumné otázky jak na počátku výzkumu, tak je podle potřeby doplnit nebo upravit v jeho průběhu. Kvalitativní výzkumník by neměl mít jasnou představu o tom, jak bude vypadat výsledek jeho analýzy. Výsledný obraz o zkoumaném tématu se vytváří postupně na základě analýzy a interpretace dat. Postup

---

⁶ Není zde používán pojem obsahová analýza, který je většinou spojen s kvantitativním přístupem k analýze textů. Jeho postup je pak zaměřen na zjišťování četnosti případů určitých adekvátně utvořených kategorií. Jeho výhodou je např. možnost výzkum opakovat [Silverman 2005; Jeřábek 1992]. Velmi komplexní kvantitativní obsahovou analýzu programatiky provedl např. tým německých politologů. Zaměřil se na předvolební programy německých politických stran a prohlášení spolkových vlád v letech 1949 - 1986 [Volkens 2002].

interpretace je tak založen na induktivním způsobu myšlení. To znamená, že výzkumník se snaží získat co nejvíce informací o zkoumaném problému, z nichž pak vyvozuje obecné závěry. [tamtéž: 50–52] Jinak řečeno, výzkumník se snaží „*nalézt struktury v množině všech proměnných*“ [Disman 2002: 290], které mu zdroj dat (rozhovor, pozorování, dokument) nabízí.

K výhodám kvalitativního výzkumu patří podrobný charakter zjištění o zkoumaném problému, možnost přizpůsobit postup výzkumu vývoji analýzy dat, možnost sledovat procesy a navrhopat teorie. Slabou stránkou tohoto přístupu je pak to, že jeho výsledky nemusí být zobecnitelné a nemusí být aplikovatelné v jiném prostředí. Nebezpečí pro kvalitativní výzkum skýtá také možnost ovlivnění výsledků výzkumníkem [Hendl 2005: 52].

Za dokumenty jsou považovány všechny texty nebo jinak „*hmatatelné*“ záznamy. „*Projevují osobní nebo skupinové vědomé nebo nevědomé postoje, hodnoty a ideje.*“ [tamtéž: 132] Práci s dokumenty lze shrnout do následujícího postupu: Je stanovena výzkumná otázka a definováno, co bude rozuměno dokumentem. Je provedena tzv. pozitivní kritika, zaměřená na to, jestli výzkumník pochopil význam obsahu dokumentu, a negativní kritika, kdy je posouzena spolehlivost údajů v dokumentu. Nakonec probíhá interpretace dokumentů a hledání odpovědí na otázky [tamtéž: 132–133].

Pro redukci dat lze využít vytváření kategorizačních systémů. Ty slouží k systematickému roztřídění dat. Pro kvalitativní přístup je charakteristické, že se kategorie vytváří na základě dat (nejsou striktně předem připravené, lze je přizpůsobit datům). Cílem takovéto klasifikace dat je vytvořit abstraktnější kategorie než jsou samotná data [tamtéž: 211–212].

3.2 Metoda sběru dat a charakteristika zdrojů dat

Analýze byly podrobeny programy vybraných českých politických stran v období let 1992 (volby do České národní rady) – 2010 (volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR). Jedná se o programy krátkodobé (předvolební) a programy středně- a dlouhodobé. Z předvolebních programů je pracováno s programy před volbami do Poslanecké sněmovny, resp. do České národní rady. Programy byly vybrány s ohledem na to, aby bylo možno sledovat vývoj v programatice politických stran.

Analýza se věnuje programům ČSSD, KDU-ČSL a ODS. Jedná se o strany, které byly po celé sledované období součástí Parlamentu ČR. Bude tedy umožněno sledování případné vývoje rodinné politiky v jejich programatice.⁷ Zároveň se jedná o strany, které byly ve sledovaném období více než jednou součástí vlády. Lze tedy teoreticky předpokládat nějaký vliv na reálnou podobu rodinné politiky v ČR. Zastoupena je pravá i levá část politického spektra, lze tedy předpokládat, že bude možno sledovat odlišnosti v obsahu rodinné politiky v programatice těchto stran.

Seznam analyzovaných programů je uveden v příloze (Příloha 1). Programy ODS jsou dostupné v elektronické podobě na webových stránkách strany. Některé programy Sociální demokracie byly staženy z jejích webových stránek. Ty, které chyběly, byly vyhledány a digitálně nafoceny v Archivu ČSSD. KDU-ČSL měla v době sběru dat na svých webových stránkách dostupný pouze předvolební program z roku 2010, ostatní programy byly na požádání poskytnuty elektronicky.

3.3 Metoda analýzy dat

Provedenou analýzu programů vybraných politických stran lze rozdělit do několika fází. První fáze rozboru programů byla zaměřena na zjištění, *jaké místo má rodina a rodinná politika v programatice politických stran* a na vyhledání všech témat spojených s rodinou a rodinnou politikou. Zvláštní důraz byl přitom kladen na vyhledávání informací, které měly posloužit k popsání významu rodiny. Počítáno bylo s rozlišením čtyř kategorií, které poté měly sloužit k hlubší analýze rodinné politiky v programatice politických stran. Kromě významu rodiny tak byly vyhledávány cíle rodinné politiky, nástroje rodinné politiky a všechna zbylá témata týkající se rodiny (nebo jednotlivých členů rodiny).

Ve druhé fázi analýzy byly kategorie upraveny tak, že vyplynuly čtyři základní úrovně (otázky), podle nichž je vystavěna analýza rodinné politiky v programatice vybraných politických stran z hlediska obsahu. Ta potom přispívá k zodpovězení hlavní výzkumné otázky.

1) Jaký význam připisují politické strany rodině?

---

⁷ KDU-ČSL se sice po volbách v roce 2010 nedostala do Poslanecké sněmovny, z důvodu snahy o sledování vývoje programatiky jednotlivých stran a srovnatelnost zdrojů dat u vybraných politických stran je však analyzován program z roku 2010 také u KDU-ČSL.

Tato otázka se jinými slovy ptá na to, co Kaufmann nazval politickým zájmem o rodinu [Kaufmann 1993: 155]. Proč se politické strany zajímají o rodinu? Jaký má podle jednotlivých politických stran rodina význam pro společnost a proč se má politika problematice rodin věnovat? To všechno jsou otázky, které v sobě zahrnuje první úroveň analýzy. Pojmenování zájmu politických stran o rodinu je inspirováno Kaufmannovým rozlišením argumentačních figur v rodinné rétorice.

2) *Jaká má být role státu (v rodinné politice)?*

Tato úroveň se týká vztahu státu a rodiny. Zahrnuje téma míry zasahování státu do života rodin a míry odpovědnosti státu za situaci rodin.

3) *Jaké nástroje rodinné politiky jednotlivé politické strany prosazují?*

Otázka je zaměřena na rozlišení určitých skupin nástrojů rodinné politiky v programatice politických stran a snaží se rozpoznat, zda v prosazovaných nástrojích rodinné politiky existují určité principy.

4) *Jakým tématům rodinné politiky se politické strany ve svých programech věnují?*

Rodinná politika se prolíná s řadou dalších politik a řeší řadu různým problematik. Analýza se zaměřila na pojmenování témat, která se v programatice politických stran v souvislosti s rodinnou politikou objevují.

Na základě analýzy obsahové stránky rodinné politiky v programatice vybraných politických stran bylo přistoupeno ke třetí fázi analýzy - k analýze vztahů mezi idejemi v rodinné politice. Položena tedy byla otázka, jaký je vztah mezi jednotlivými úrovněmi obsahové analýzy: *Jaký je v rodinné politice v programatice vybraných politických stran vztah mezi deklarovaným významem rodiny pro společnost, deklarovanou rolí státu v rodinné politice, prosazovanými nástroji rodinné politiky a zvolenými tématy rodinné politiky?* Před zodpovězením této otázky bylo provedeno ještě porovnání idejí rodinné politiky mezi jednotlivými stranami, aby byla odhalena případná společná témata, v nichž je prostor pro shodu, a naopak témata, kde se ideje politických stran střetávají.

4 Rodinná politika v programatice vybraných českých politických stran

Cílem následující kapitoly je představit výsledky analýzy rodinné politiky v programatice vybraných českých politických stran. Kapitola je rozdělena do třech celků. Prvním je rozbor obsahu programů vybraných politických stran. Na základě analýzy obsahu bylo provedeno porovnání rodinné politiky v programatice politických stran, které tvoří druhou část této kapitoly. Třetí část je pak syntézou dvou předchozích částí a snaží se popsat obecnou strukturu idejí rodinné politiky v programatice vybraných politických stran.

4.1 Rozbor obsahu programů politických stran

Následující rozbor obsahu rodinné politiky v programech vybraných politických stran odpovídá otázkám uvedeným v kapitole týkající se metodologie. U každé z vybraných politických stran je popsán význam, který daná politická strana připisuje rodině, dále role státu, navrhované nástroje rodinné politiky a témata rodinné politiky, kterým se daná politická strana ve své programatice věnuje. U navrhovaných nástrojů rodinné politiky lze rozlišit několik typů - přímou finanční podporu, nepřímou finanční podporu, pracovně-právní ochranu a služby pro rodiny. Z témat rodinné politiky jsou popsána ta, kterým se daná politická strana věnuje ve své programatice s větším důrazem, nebo ta, kterým se nějakým způsobem věnují všechny vybrané politické strany.

4.1.1 ČSSD

Česká strana sociálně demokratická (ČSSD) považuje rodinnou politiku za jednu ze svých programových priorit. Již od počátku 90. let také hovoří o rodinné politice a požaduje koncepční přístup státu k problematice rodin. V roce 1998 předložila Sociální demokracie zároveň se svým předvolebním programem Sociální doktrínu jako návrh koncepčního dokumentu sociální politiky České republiky. Její přístup k rodinné politice lze označit za explicitní. Problematice rodin se ČSSD věnuje ve všech analyzovaných programech, přičemž důraz na rodinnou politiku v programech s postupem času roste. Rodině a rodinné politice je většinou věnována samostatná kapitola programu, ale např. volební program z roku 2002 je vystavěn na pojmenování

problémů členů jedné (široké) rodiny. Tyto problémy se týkají jak čistě rodinně- a sociálněpolitických otázek, tak např. otázek zahraničně- a bezpečnostně-politických. Sociální demokraté, pak každému členu rodiny vysvětlují, co udělají pro řešení otázek, které ho trápí.

Význam rodiny

Zájem ČSSD o rodinu je dán především populačním významem rodiny pro společnost. Rodina produkuje další generace, bez nichž by budoucnost státu nebyla možná. Jednou z důležitých hodnot v programatice ČSSD je totiž jistota. ČSSD bojuje za to, aby si lidé mohli být jisti, že mohou založit rodinu na jedné straně. Na straně druhé jediné rodiny, resp. děti jako nová generace dokážou zajistit budoucí existenci sociálního státu. Nízká porodnost a stárnutí populace je hrozbou pro stabilitu sociálního státu. Rodinná politika ČSSD je tedy zároveň populační politikou. ČSSD zmiňuje samozřejmě také výchovnou funkci rodiny, ale v této otázce vidí zároveň velkou odpovědnost státu.

ČSSD ve své programatice věnuje značnou pozornost pojmenování ohrožených rodin a ohrožení pro rodiny. Odpověď na otázku, které rodiny jsou podle Sociální demokracie ohrožené, by bylo možné shrnout jako všechny mladé rodiny s dětmi. K nim se přidávají neúplné a rozvrácené rodiny a rodiny s postiženými dětmi. Pozornost by měla být věnována také homosexuálním soužitím [Sociální doktrína 1998: 21]. Ohrožení pro rodiny lze souhrnně pojmenovat jako nejistotu a chudobu. Obecnou příčinou ohrožení rodin je podle ČSSD ekonomická transformace (v 90. letech) a ekonomická krize (v roce 2010) v kombinaci s hospodářskou politikou pravicových vlád. Mezitím ČSSD varuje před ekonomickými experimenty pravice, například před návrhem ODS na zavedení rovné daně [například ČSSD 2002]. Konkrétními ohroženími rodin jsou pak ztráta zaměstnání rodičů, inflace, rozpad rodiny (k němuž přispívá např. bytová krize). Za samostatnou kapitolu lze označit patologické jevy v rodině, jako například domácí násilí.

ČSSD nemá vyhraněný postoj k modelu rodiny. Respektuje právo každého žít v takové formě rodiny, v jaké chce. Např. v roce 2006 má ČSSD v programu výchovu mladé generace „*k partnerství, manželství a rodičovství*“ [ČSSD 2006: 18], z čehož lze usuzovat, že striktně nepreferuje manželské soužití. Jak již bylo uvedeno výše, v Sociální doktríně z roku 1998 se píše, že rodinná politika by se měla věnovat také homosexuálnímu soužití.

Vztah státu a rodiny

ČSSD hlásá přijetí odpovědnosti státu za situaci rodin a za zdravý vývoj populace. Pomoc státu rodinám je podle ní investicí do společnosti [např. ČSSD 2002] a stát se musí podílet na nákladech na výchovu a vzdělání dětí [Sociální doktrína 1998]. Sociální demokracie zároveň zastává názor, že výchova dětí není pouze soukromou záležitostí rodičů. „*Dobrymi a zodpovednymi partnery a rodiči se mladí lidé nerodí a nestávají zcela přirozeně výchovou v původní rodině.*“ [ČSSD 2006: 18] Odpovědnost za výchovu budoucí generace leží na celé společnosti (na vzdělávací soustavě, neziskovém sektoru, samosprávě a státu).

Nástroje rodinné politiky

ČSSD klade důraz na finanční spoluúčast státu na nákladech spojených s výchovou dětí. Významným tématem je z tohoto hlediska státní sociální podpora, resp. dětské přídavky. Sociální demokracie říká, že dětský příspěvek je právem dítěte, a odmítá tzv. adresný systém příspěvků na děti vázaný na výši příjmů domácnosti, o němž říká, že je „*diskriminující a administrativně zatěžující*“ [Sociální doktrína 1998: 18]. Státní sociální podpora je podle ní dobrým prostředkem motivace mladých lidí k zakládání rodin.

ČSSD prosazuje zvyšování výdajů na podporu rodin s dětmi tak, aby příspěvky rodinám s dětmi mohly být co nejvyšší (porodné, dětské přídavky, rodičovský příspěvek) a odpovídaly růstu životních nákladů. ČSSD je příznivcem spíše přímé finanční podpory rodinám. Daňovým nástrojům věnuje méně pozornosti. Až v roce 2006 uvádí zvažování efektivní daňové podpory rodin a v roce 2010 navrhuje opatření podpory rodin v daňové oblasti (společné zdanění manželů a vyšší daňové odpočty).

Podstatným nástrojem podpory rodin s dětmi jsou služby. Sociální demokraté podporují jak veřejné služby pro rodiny s dětmi (jesle a mateřské školy), tak služby nestátních neziskových organizací zaměřených také na volný čas rodin s dětmi. Služby pro rodiny s dětmi jsou zejména vhodným prostředkem pro podporu sladování rodinného a pracovního života. Z tohoto důvodu chce ČSSD motivovat také zaměstnavatele ke zřizování služeb pro hlídání dětí zaměstnanců.

Témata rodinné politiky

Z témat, kterým se ČSSD ve své programatice věnuje, je to hlavně problematika role žen – matek, která se postupně vyvíjí do otázek rovnosti příležitostí a sladování péče o děti a profesního uplatnění. Dále se Sociální demokracie zabývá bytovou politikou jako politikou, která má významný vliv na situaci rodin. V neposlední řadě lze sledovat téma ochrany zájmů dětí.

Postavení žen – matek ve společnosti se ČSSD věnuje hned od počátku 90. let. Oceňuje nezastupitelnou roli žen ve výchově dětí a volá tedy po větším docenění této role u společnosti. Z tohoto důvodu jsou navrhovaná opatření související s podporou rodičovství zaměřena především na ženy, i když už v roce 1993 ČSSD deklaruje, že by rodičovský příspěvek měl být přenositelný na oba rodiče (nebo prarodiče) [ČSSD 1993: 20]. Postupně nabývá na intenzitě idea, že také ženy jsou pracovní síla a že by stát neměl plýtvat polovinou zdrojů rozvoje společnosti [ČSSD 1998: 15]. Péče o děti a domácnost by tedy neměla být na úkor veřejného a profesionálního uplatnění žen. V souvislosti s tím sílí podpora služeb předškolní péče o děti a podpora flexibilních forem zaměstnání umožňujících sladění rodinného a pracovního života. Politika rovných příležitostí se projevuje podporou většího zapojení otců do péče o děti a jejich výchovy. Zároveň má být podle ČSSD mládež ve škole povinně vychovávána k tomu, aby se odbouraly stereotypy o rozdělení rolí muže a ženy v domácnosti [ČSSD 2006: 18].

Jedním z problémů, s nimiž se potýkají mladé rodiny s dětmi a které podle ČSSD mají negativní vliv na zakládání rodin, je bytová krize. Kvalita bydlení má totiž podle sociálních demokratů vliv na spokojený rodinný život. Z tohoto důvodu se rodinné politiky v programatice ČSSD úzce dotýká bytová politika. Sociální demokraté zde navrhují systém podpor pro mladé rodiny, aby si mohly pořídit odpovídající bydlení – adresné příspěvky na bydlení, novomanželské půjčky, nízko úročené hypotéky, stavební spoření se státní podporou. V souvislosti s ekonomickou krizí je v roce 2010 navrhován také systém refinancování hypoték pro případy, kdy lidé kvůli ztrátě zaměstnání nejsou schopni splácet své hypotéky. Dále ČSSD podporuje výstavbu nájemního i družstevního bydlení a zřizování tzv. startovacích bytů pro mladé rodiny. Také v bytové politice požaduje ČSSD koncepčnost [Sociální doktrína 1998: 21].

Téma ochrany zájmů dětí se v programatice sociálních demokratů projevuje v různé intenzitě a zahrnuje v sobě různé otázky. Hlavním zájmem ČSSD je, aby dítě nedoplácelo na případnou nepříznivou (ekonomickou) situaci v rodině a aby mělo rovnou šanci na dobré uplatnění v životě. Z toho důvodu Sociální demokracie posazuje například v případě rozvrácených rodin zálohování výživného na dítě státem, který má podle ní lepší možnosti pro vymáhání dluhů po nepláči. ČSSD také říká, že přídavek na dítě je právem dítěte. Rodinné prostředí je podle ČSSD nejlepším možným pro výchovu dětí, proto v případě náhradní péče o děti podporuje náhradní rodinnou péči. Věnuje se také situaci dětí po rozvodu rodičů, kdy prosazuje například vzdělávání soudců v otázce dětských zájmů.

4.1.2 KDU-ČSL

Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová (KDU-ČSL) prosazuje koncepční řešení rodinné politiky a její program je z hlediska rodinné politiky velmi konkrétní. Od konce 90. let se stává rodinná politika jedním z hlavních témat programatiky KDU-ČSL. Rodinná politika v pojetí křesťanských demokratů je explicitní. V roce 2010 strana dokonce navrhuje zřídit ministerstvo pro rodinu. Cíl rodinné politiky v programatice KDU-ČSL lze shrnout jako dosažení společenského a ekonomického docenění stabilizační funkce rodin jak z hlediska hodnot, tak z hlediska udržení sociálního systému.

Význam rodiny

Pro KDU-ČSL se stává rodina „*prioritou číslo jedna*“ [KDU-ČSL 2006: 2]. Strana vychází z křesťanských hodnot a z hodnot občanské demokratické společnosti. Rodina je podle ní jedním z přirozených společenství člověka, v nichž se nejlépe projevuje svobodná vůle a aktivita člověka. Strana si na rodině cení především její funkce reprodukce hodnot společnosti. Z tohoto důvodu preferuje tradiční rodiny, tj. rodiny založené na manželství muže a ženy, jako stabilní prostředí nejvhodnější pro výchovu dětí. V úplné stabilní rodině se podle křesťanských demokratů lidé učí opravdovým a kvalitním vztahům. K novým formám soužití se strana staví rezervovaně. Respektuje právo svobodného rozhodnutí každého člověka určit si, v jakém svazku chce žít. Nicméně říká, že tyto jiné svazky nemohou být dávány na stejnou úroveň jako manželství. Pro zdravý vývoj společnosti je rodina důležitá také pro svůj mezigenerační

rozměr. Lidé se v rodině učí žít s lidmi různých generací. Zároveň je rodina prostředím, které se dokáže postarat o své potřebné členy (např. o seniory) a je v tom efektivnější než například stát.

K hodnotovému významu rodiny pro společnost se postupně (po roce 2000) přidává populační funkce rodiny. KDU-ČSL považuje nízkou míru porodnosti za hrozbu společnosti jak z hodnotového hlediska, tak z hlediska neudržitelnosti systému sociálního tržního hospodářství. Ve svém programu z roku 2010 strana uvádí, že „*dobrá rodinná politika je tedy v podstatě i dobrou hospodářskou politikou*“ [KDU-ČSL 2010: 10].

Vztah státu a rodiny

Co se týče vztahu státu a rodiny preferuje KDU-ČSL ve svých programech spíše nezasahování státu do chování rodin. Stát by měl podle ní stimulovat rodiny k tomu, aby se o sebe uměly postarat samy. Rodina je nejlepším prostředím, kde potřebný člověk dostane adekvátní pomoc. S postupem času strana deklaruje čím dál větší odpovědnost politiky státu za vytváření příznivého prostředí pro život rodin.

Nástroje rodinné politiky

Dominantní princip v nástrojích rodinné politiky prosazovaných KDU-ČSL je motivace k vlastní aktivitě rodin. Preferované nástroje podpory rodin se tak nacházejí především v daňové oblasti. Jedná se o různé slevy na dani a bonusy pro rodiny s dětmi. Možnost získat podporu v daňovém systému by podle programu KDU-ČSL měla motivovat rodiče ke snaze získávat příjmy ze zaměstnání. Daňové nástroje odkazují k dalším principům rodinné politiky podle KDU-ČSL. Nástroje daňové politiky jsou voleny také jako prostředek podpory stability rodiny, kdy např. společné zdanění manželů odkazuje na to, že rodina je jedna jednotka. Do daňové oblasti je zasazena podpora společenské aktivity rodičů (možnost odečíst si ze základu daně náklady na vzdělávání dětí, na vlastní zvyšování kvalifikace či na studium jazyků). A je to také forma společenského ocenění rodin. Co se týče státní sociální podpory je KDU-ČSL zastáncem adresného systému. Podpora má podle ní směřovat těm, kteří to skutečně potřebují a u nichž „*nelze uplatnit pomoc formou daňových úlev*“ [KDU-ČSL 2002: 7]. Větší pozornost státní sociální podpoře byla věnována v roce 1998, kdy KDU-ČSL prosazovala zvýšení přídatků na děti pro rodiny se středními příjmy.

Velký důraz je v programatice KDU-ČSL kladen na význam občanské společnosti. Proto by i pomoc rodinám měla být realizována prostřednictvím různých nestátních organizací především na komunitní úrovni. KDU-ČSL podporuje organizace, které nabízejí služby pro volný čas rodin s dětmi, poradenské služby, služby pro rodiny v různých krizových situacích a také služby pomáhající rodinám s péčí o seniory či tělesně postižené členy rodiny. Zároveň podporuje iniciativy občanů ohleduplné k rodinám (např. zaměstnavatele ve zřizování firemních školek či formu sousedské výpomoci jako možné nástroje řešení problematiky sladování rodinného a pracovního života).

Uplatňování nástrojů pracovně právní ochrany rodičů je prosazováno především v souvislosti s tématem slučitelnosti péče o děti a zaměstnání. Podporována je možnost práce na kratší úvazky, práce z domova nebo sdílená pracovní místa.

Témata rodinné politiky

V analyzovaných programech lze rozlišit několik témat, kterým KDU-ČSL v rodinné politice věnuje pozornost. Jsou to otázky postavení žen – matek, problematika sladování rodinného a pracovního života, ochrana dětí, ochrana nenarozeného života nebo bydlení. V otázce postavení žen – matek si KDU-ČSL klade za cíl společenské ocenění role matek pro společnost. Podle strany je o dítě nejlépe postaráno v rodině, proto se strana stále více zaměřuje na to, jak umožnit ženám skloubit péči o děti a pracovní kariéru. Cílem KDU-ČSL není vysoká zaměstnanost žen, nýbrž umožnění ženám rozhodnout se, zda budou pečovat doma o malé děti, či nastoupí brzy do zaměstnání. Zajímavým návrhem na to, jak zlepšit přístup matek k zaměstnání je speciální forma vzdělávacích programů pro matky s malými dětmi [KDU-ČSL 1996: 20]. Téma se postupně přesouvá ze zaměření pouze na ženy na rodičovství obecně. Od roku 1998 lze tedy hovořit spíše o tématu sladování rodinného a pracovního života, které se týká obou rodičů. Důraz je kladen na flexibilní formy zaměstnání. KDU-ČSL se zaměřuje na zaměstnavatele a navrhuje systém motivující zaměstnavatele „*k ohleduplnosti vůči rodinám zaměstnanců*“ [KDU-ČSL 2002: 7] např. vstřícností k zaměstnávání na částečné úvazky nebo zakládáním firemních miniškolek. Zaměstnavatelé by měli být motivováni daňovými úlevami.

Výrazným tématem v rodinné politice v programatice KDU-ČSL je ochrana dětí. KDU-ČSL vidí jako nejlepší možné prostředí pro výchovu dětí rodinu, která poskytuje

dítěti jistotu, bezpečí a učí ho hodnotám důležitým pro život ve společnosti. Strana však varuje před vnějšími vlivy, které mohou zdravý vývoj dětské osobnosti narušit. Věnuje se tak v programech drogové problematice, kriminalitě a nepříznivému vlivu médií, přes která je dětem prezentováno velké množství násilí, nebo jsou ohrožovány pornografií. Navrhuje nástroje ochrany dětí jako zákon o sociálně právní ochraně dětí nebo regulaci násilí v médiích. Zároveň však zdůrazňuje, že role rodičů ve výchově dětí má přednost před státní ochranou. Rodinná politika v programu z roku 2010 je vyloženě zaměřena na děti. Příslušná kapitola programu nese název „*Rodinná politika přátelská dětem*“ [KDU-ČSL 2010: 10 – 11] a zdůrazňuje investiční hodnotu dětí pro budoucí vývoj společnosti. Projevuje se zde tedy důraz na populační význam rodiny. Nástroje jsou pak orientovány na zvýhodnění rodin s dětmi v daňovém či důchodovém systému.

Podle KDU-ČSL by měl stát chránit lidský život od jeho početí až do přirozené smrti, proto je jedním z témat rodinné politiky KDU-ČSL také ochrana nenarozeného života. Strana usiluje o vytvoření takových podmínek, aby i „*ženy v obtížné sociální situaci mohly své nenarozené dítě donosit*“ [KDU-ČSL 2010: 10]. Podporuje tedy možnosti náhradní rodinné péče – především adopci a pěstounskou péči – s cílem, aby co nejméně dětí muselo být vzato do ústavní péče.

Důstojné bydlení je podle KDU-ČSL podmínkou spokojeného života rodin. Naopak špatný přístup k bydlení, zvláště u mladých manželství, vede k odkládání zakládání rodin a tudíž k nízké porodnosti. Řešení vidí v deregulaci nájemného, protože dvojí ceny bydlení deformují trh a ve svém důsledku přístup k bydlení zhoršují. Problémy některých rodin způsobené uvolněním cen bydlení navrhuje KDU-ČSL řešit pomocí adresné finanční podpory (např. příspěvek na bydlení nebo sociální příplatek). Řešení dostupnosti bydlení pro mladé rodiny vidí v podpoře výstavby zejména nájemního a družstevního bydlení, které je pro mladé rodiny podle KDU-ČSL nejvhodnější. Podpora výstavby by měla být směřována na obce i na soukromé investory. Dalšími nástroji zvyšujícími dostupnost bydlení pro mladé rodiny jsou zvýhodněné půjčky (např. novomanželské půjčky nebo výhodné hypotéky) nebo státní podpora stavebního spoření.

4.1.3 ODS

Rodina a rodinná politika má ve většině předvolebních programů své místo také u Občanské demokratické strany (ODS). Velikost prostoru pro rodinnou politiku se však proměňuje. Rodina je podle ODS soukromou záležitostí, a tak především v programech z 90. let je rodinná politika v pojetí ODS spíše implicitní. V programu z roku 1998 je však celá jeho sociálněpolitická část nazvána „*Rodina: nabídka pro čtyři generace*“ [ODS 1998: 18 - 24], což odkazuje k tomu, že je člověk celý život součástí rodiny. Naopak ve volebním programu z roku 2002 není o rodině ani zmínka. V Modré šanci z roku 2004 už ovšem ODS hovoří přímo o rodinné politice (v dalších letech o prorodinné politice) a těžiště této politiky leží v podpoře sladění práce a rodinného života, které umožňuje rodinám svobodu volby. Toto pojetí převládá až do roku 2010.

Význam rodiny

Pro ODS je rodina hodna ochrany pro svůj hodnotový význam. Rodina má jedinečnou roli ve formování kulturního a sociálního prostředí společnosti a ve své výchovné funkci je nezastupitelná. Má přednost například před výchovou v rámci vzdělávací soustavy. Důležitou vlastností rodiny je podle ODS její schopnost svépomoci. Na tu klade strana velký důraz a oceňuje, že rodina je schopna postarat se o své potřebné členy, například o seniory. Zároveň je rodina prostředím, v němž se setkávají různé generace a učí se jedna od druhé a v němž se lidé přirozeným způsobem učí solidaritě či úctě k autoritě. ODS varuje před nebezpečím izolovaného přístupu k jednotlivým generacím, protože v něm vidí zárodky mezigeneračního konfliktu, jehož důsledkem by bylo ohrožení stability státu [ODS 1998]. ODS se ve své programatice věnuje také demografickému vývoji, a však důrazně odmítá propopulační charakter rodinné politiky [Modrá šance 2004]. ODS je zastáncem tradiční, resp. úplné rodiny, která je „*optimálním prostředím pro výchovu dítěte*“ [ODS 1998: 19].

Vztah státu a rodiny

Jedním ze základních pilířů programatiky ODS je idea malého levného státu, který co nejméně zasahuje do života občanů a tedy i do života rodin. Rodina je podle ODS soukromou záležitostí a zásahy státu vedou k omezení její svobody, ale také k omezení její odpovědnosti za sebe samu. V řešení sociálních problémů vidí ODS jasnou hierarchii. V první řadě se má o sebe postarat jedinec sám, pak nastupuje rodina, dále

obec, samosprávné celky a až nakonec stát. Stát by měl zajistit možnost minimální sociální podpory pro všechny a dále dbát například na kvalitu sociálních služeb.

Nástroje rodinné politiky

Rodinná politika v programatice ODS je spíše implicitní. ODS říká, že stát se má starat o oblasti zahraničí, vnitro, spravedlnost, obrana a finance. Vše ostatní je záležitostí občana. [ODS 1998: 9] Například v roce 2002 se ODS v předvolebním programu rodině nevěnuje vůbec. ODS odmítá oddělování sociálních a ekonomických opatření. Nástroje směřující k podpoře rodin spočívají tedy v jednoduchém a přehledném ekonomickém systému. ODS prosazuje rovnou daň jako nástroj, který bude výhodný pro zakládání rodin a přinese rodinám zvýšení příjmů, protože bude motivující pro vlastní aktivitu občanů. K rovné dani jsou přidána opatření zvýhodňující rodiny – odpočitatelné položky na dítě nebo manželku. Dále ODS navrhuje sjednocení státní sociální podpory a její větší adresnost, která je cenou za to, že díky nízkým daním zůstane více peněz v rodinách [ODS 2010]. Jednoduchý systém má vést k zabránění zneužívání systému tak, aby podpora směřovala skutečně k těm, kteří ji potřebují, a zároveň, aby se co nejvíce vyplatilo starat se sám o sebe.

Řada opatření se týká trhu práce. Opět podporují vlastní aktivitu občanů (podpora flexibilních forem práce) a mají napomáhat sladování rodinného a pracovního života. Základním principem, který je typický pro nástroje navrhované ODS, je svoboda volby. Strana chce rodinám umožnit, aby se chovaly podle toho, co ony samy považují za výhodné. Proto ve svém programu podporuje rozvoj služeb péče o děti (především nestátních na bázi komunit), možnost zvolit si délku rodičovské dovolené a možnost její čerpání rozdělit podle potřeby.

Témata rodinné politiky

Také v programatice ODS lze rozlišit několik témat, kterým se strana v souvislosti s problematikou rodin kontinuálně věnuje. Je to bytová politika, náhradní rodinná péče a ochrana zájmů dětí, sladění rodinného a pracovního života.

Optimální podmínky k bydlení vnímá ODS jako důležitý zájem jednotlivců i rodin. ODS je zastáncem deregulace nájemného. Zrušení dotací na nájem bytů vidí jako příležitost pro získání prostředků na cílenou pomoc pro rodiny, které samy na vlastní bydlení nedosáhnou. Stejně jako u ostatních nástrojů přímé finanční podpory je ODS

pro adresný systém pomoci (např. formou doplatků do životního minima). ODS podporuje výstavbu nájemního a družstevního bydlení, které chápe jako vhodné a dostupné pro mladé rodiny.

Téměř ve všech předvolebních programech se ODS věnuje náhradní rodinné péči. Toto téma lze dát do souvislosti s ochranou zájmů dětí, jejímž základem je stabilní rodinné prostředí. Pokud dítě rodinu nemá, preferuje ODS pěstounskou péči a dává přednost adopci před ústavní péčí a navrhuje zákonné úpravy těchto otázek. Zájmům dítěte se ODS věnuje také v souvislosti s rozpadem rodin, kdy apeluje na zájmy dítěte a na vyrovnaný styk s oběma rodiči. Jako zájem dítěte vidí také jeho pravidelnou docházku do školy, kterou podmiňuje získání sociální podpory pro potřebné rodiny. Odebrání dítěte mimo rodinu připouští jen ve výjimečných případech.

Téma sladění péče o děti a pracovního života s postupem času nabývá na intenzitě. V počátečních letech se téma týká především matek, na něž jsou zaměřeny nástroje jako služby pro péči o děti nebo podpora variabilních pracovních forem. Od roku 2004 je toto téma těžištěm rodinné politiky v programech ODS a týká se rodin jako celku (nikoli samostatně žen). Opatření jsou v tomto směru cílena na motivaci zaměstnavatelů k zaměstnávání rodičů s dětmi nebo na zvyšování kapacity služeb péče o (předškolní) děti. Na trhu práce jsou podporovány zkrácené úvazky, sdílení pracovních míst, práce z domova, apod. Co se týče služeb péče o děti, jsou podporovány především služby z jiných než veřejných zdrojů (např. vzájemná rodičovská výpomoc).

4.2 Porovnání rodinné politiky v programatice vybraných politických stran

V rodinné politice v programatice všech vybraných stran lze pozorovat některá společná témata. Ne vždy k nim strany zaujímají stejný postoj a ne vždy se témata objevují ze stejného důvodu. Následující porovnání rodinné politiky v programatice vybraných českých politických stran se pokusí tato témata popsat, nalézt témata, v nichž je prostor pro shodu politických stran a v nichž se naopak ideje střetávají. Cílem porovnání je odhalení určitých pravidelností ve struktuře idejí v rodinné politice v programatice politických stran.

4.2.1 Společná témata: prostor pro shodu

Jedním z problémů, kterým se věnují postupně všechny tři vybrané politické strany a navrhované nástroje jeho řešení jsou podobné, je otázka sladění rodinného a pracovního života. Toto téma postupně nahradilo téma role žen – matek. Jak ČSSD, tak KDU-ČSL i ODS zpočátku 90. let především deklarovaly výjimečnou roli matek v rodině i v celé společnosti, a tak také podpora byla cílena především na matky a na ocenění jejich role (pracovněprávní ochrana matek, podpora v mateřství). ČSSD a KDU-ČSL se této otázce věnují ve všech svých programech, ODS se k němu vrací v roce 2004, kdy se už jedná právě spíše o problém sladování rodinného a pracovního života zaměřený na oba rodiče. Postoj ČSSD a KDU-ČSL a ODS se liší v tom, že sociální demokraté v tomto tématu prosazují ideu rovnosti příležitostí a zároveň upozorňují na potenciál žen jako pracovní síly. Křesťanským ani občanským demokratům naopak nejde o vysokou zaměstnanost žen, nýbrž o umožnění svobodného rozhodnutí o tom, co je pro život rodiny nejlepší.

Nástroje navrhované pro řešení problematiky role žen a sladění rodinného a pracovního života se napříč politickými stranami příliš neliší. Zpočátku jde především o podporu služeb péče o malé děti. Čím dál větší důraz je kladen na opatření na trhu práce a na motivaci zaměstnavatelů k ohleduplnosti k rodinnému životu svých zaměstnanců (např. prostřednictvím slev na odvodech na sociální a zdravotní pojištění). Podpora se týká flexibilních pracovních forem (např. práce z domova nebo zkrácené pracovní úvazky) nebo zřizování firemních školek. V otázce služeb péče o malé děti je podporována pestrá síť poskytovatelů složená jak z veřejného sektoru, tak ze soukromého (zaměstnavatelé, komunitní služby, sousedská výpomoc). Těmto nástrojům se žádná z vybraných politických stran nebrání. Rozdíl je pouze v tom, že občanští a křesťanští demokraté kladou větší důraz na neveřejné poskytovatele služeb. Sociální demokracie naproti tomu volá také po zvýšení veřejných výdajů na služby péče o děti.⁸

---

⁸ Problém sladování rodinného a pracovního života lze dát do souvislosti s požadavky mezinárodního společenství. Konkrétně Evropské unie si klade za cíl realizaci hodnot, jakými jsou například rovnost pohlaví v péči o dítě a co nejlepší sladění rodinného a pracovního života [Čabanová, Munková 2010: 265]. Problém je řešen v souvislosti s nepříznivým demografickým vývojem (nízká míra porodnosti) a právě umožnění sladění rodinného a pracovního života se jeví jako řešení.

Ačkoli nejde o téma, kterému by byla v programatice politických stran věnována zcela největší pozornost, můžeme si všimnout zajímavého případu shody idejí v problematice ochrany zájmů dětí. Vybrané politické strany se mu věnují s různou intenzitou a z různých hledisek. Nicméně ve druhé polovině 90. let se v této oblasti objevuje ochrana dětí před nepříznivými vlivy jako je násilí (v médiích) nebo drogová kriminalita. V roce 1996 pak ve svých programech prosazují zákon o sociálně-právní ochraně dětí ČSSD a KDU-ČSL. V roce 1998 se k tomuto návrhu přidává také ODS. V souvislosti s touto problematikou je také prosazována výuka prevence drogové kriminality ve školách. ODS společně s KDU-ČSL neopomíná zdůraznit primární právo rodičů na výchovu svých dětí.⁹

Na příkladě těchto dvou témat lze pozorovat, že existují případy, kdy se ideje v programatice politických stran shodují nebo alespoň mají ke shodě blíže. V obou uvedených případech je volba tématu a nutnost řešení nějakého problému ovlivněna jednak mezinárodními závazky České republiky a jednak určitými změnami socio-ekonomických podmínek.

4.2.2 Společná témata: zdroje střetu idejí

Dimenzi, v níž se ideje rodinné politiky v programatice politických stran střetávají, lze souhrnně označit jako vztah státu a rodiny. Má stát finančně podporovat všechny rodiny, nebo cílit podporu pouze na rodiny ohrožené chudobou? Mají být rodinám poskytovány příspěvky od státu nebo mají být podporovány úlevami na daních? Tyto otázky odpovídají problémům, na jejichž řešení se politické strany neshodují. Lze říci, že se na nich jejich programatika vlastně profiluje.

Tento konflikt vzniká už u otázky, zda má stát za rodinu odpovědnost. ČSSD se jasně přiklání k tomu, že stát má za rodinu odpovědnost. ODS je zastáncem názoru, že rodina je výsostně soukromou záležitostí a že v případě problémů pomoc státu přichází v úvahu až jako úplně poslední varianta. KDU-ČSL je také příznivcem co nejmenšího zasahování státu do života rodin. Nicméně zároveň přiznává státu odpovědnost za

---

⁹ Diskuse o zákoně o sociálně-právní ochraně dětí byla do značné míry vynucena mezinárodními závazky České republiky a reagovala také na nové problémy týkající se života rodin [Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna 1999]. Volba tématu byla tedy u politických stran ovlivněna vnějšími okolnostmi. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí byl přijat v roce 1999 (zákon č. 359/1999 Sb.).

vytváření prostředí příznivého pro rodiny a říká, že stát by měl všechny své aktivity posuzovat vzhledem k jejich dopadu na život rodin.

Představa politických stran o vztahu státu a rodiny se pak promítá do otázky, zda mají být finančně podporovány všechny rodiny nebo jen ty, které to potřebují. Stanovisko Sociální demokracie vyplývá již z toho, že za ohrožené pokládá všechny rodiny s dětmi. Zároveň je podle ní státní sociální podpora prostředkem ocenění rodin. Zastává tedy názor, že by množina rodin, ke kterým má přímá finanční podpora směřovat, měla být co největší. Podle občanských demokratů by přímá finanční podpora měla být co nejadresnější tak, aby se rodinám vyplatilo starat se o sebe samostatně. Kompenzací adresného systému jsou podle ODS nízké daně. KDU-ČSL stejně je stejně jako ODS pro to, aby byly rodiny motivovány k vlastní aktivitě, a tak je zastáncem adresného systému přímě finanční podpory.

Křesťanští demokraté však stejně jako Sociální demokracie prosazují ekonomické a sociální ocenění rodin. Nástroje k dosažení tohoto cíle vidí především v daňové oblasti. Podpora rodin s dětmi v daňovém systému je blízká také ODS.

Konflikt plynoucí z představy o vztahu státu a rodiny se projevuje také v politice bydlení, kde je Sociální demokracie zastáncem ochránářské role státu a naopak křesťanští a občanští demokraté říkají, že státní regulace trhu s bydlením rodiny poškozuje. Spor se projevuje i v otázce sladování rodinného a pracovního života, která byla zařazena do předchozí podkapitoly věnované shodě idejí. Jedná se opět o roli státu, konkrétně o to, zda mají být služby péče o děti zajišťovány z veřejných nebo z jiných zdrojů.

4.3 Ideje rodinné politiky v programatice vybraných politických stran

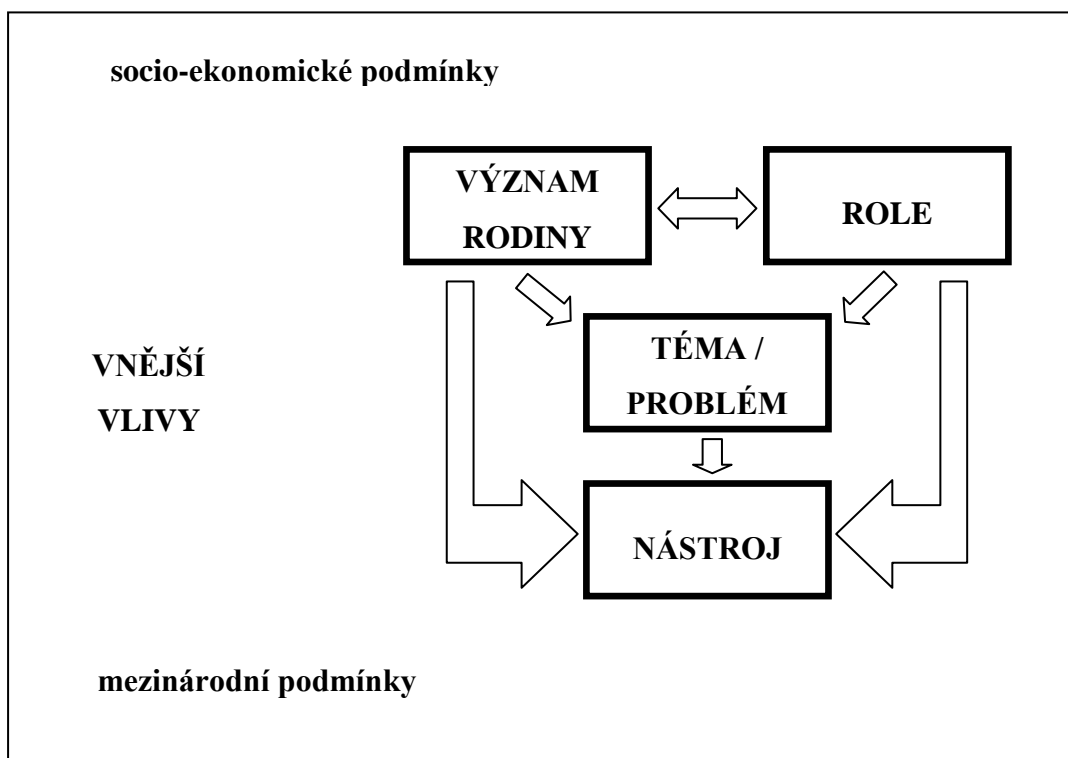
Jaký je tedy vztah mezi jednotlivými sledovanými úrovněmi idejí rodinné politiky v programatice politických stran, tj. vztah mezi významem rodiny, rolí státu, tématy a navrhovanými nástroji na obrázku 1 (Obr. 1).

Význam rodiny pro společnost neboli důvod politického zájmu o rodinu a roli státu lze považovat za určité jádro idejí rodinné politiky v programatice politických stran. Jedna složka vyplývá z druhé a naopak. Na této úrovni se programatika politických stran profiluje. To znamená, že tato úroveň je ohniskem střetu idejí rodinné politiky. Toto jádro má vliv na výběr témat rodinné politiky v programatice, která je

možné označit jako veřejně-politické problémy. Politické strany prezentují své názory na to, co je problémem a co by tedy mělo být politicky řešeno. Preferované nástroje řešení veřejně-politických problémů jsou opět ovlivněny základní představou o roli rodiny a státu.

Politické strany však nepůsobí ve vakuu, a tak se do jejich programatiky promítají určité vnější vlivy. Zde byly mezi těmito vlivy rozpoznány změny socio-ekonomických podmínek (demografický vývoj společnosti nebo ekonomická recese) či mezinárodní požadavky. Tyto aspekty mají vliv především na pojmenování problémů, které by měly být předmětem řešení veřejné politiky. Působí však také na volbu nástrojů.

Vnější vlivy se mohou projevit i v posunu jádra idejí rodinné politiky v programatice politických stran. Tento jev lze pozorovat v souvislosti s nepříznivým demografickým vývojem společnosti, kdy se zejména u KDU-ČSL projevuje zvýšení důrazu na populační význam rodiny.

Obr. 1: Struktura idejí.

Závěr

Cílem předložené práce bylo podat analýzu idejí rodinné politiky v programatice vybraných českých politických stran. Tato analýza vychází z komplexního rozboru obsahu rodinné politiky v programech politických stran. Za účelem zjištění struktury idejí rodinné politiky v programatice politických stran, byly programy politických stran porovnány. Odhalena tak byla témata, v nichž se ideje politických stran střetávají, a témata, kde mají ideje blíže ke shodě.

Za zdroj střetu idejí lze považovat dimenzi, která byla v závěru analýzy označena jako jádro idejí rodinné politiky v programatice politických stran. V tomto jádru se odráží význam, který politická strana připisuje rodině, a představa politické strany o roli státu. Jádro idejí má vliv na volbu témat rodinné politiky v programatice politických stran a na volbu nástrojů řešení veřejně politických problémů. Problémy dotýkající se přímo vztahu státu a rodiny jsou zdrojem střetu idejí. Jeho příkladem může být spor o adresné či univerzální přídatky na děti.

Na druhé straně existují témata, v nichž mají politické strany blíže ke shodě, ačkoli se jim mohou věnovat z odlišných důvodů. Takovým tématem je například sladění rodinného a pracovního života. Vybrané politické strany se zde na nástrojích řešení problému více méně shodují – deklarují podporu flexibilních pracovních forem či podporu rozvíjení služeb péče o děti.

V souvislosti s tématy, u nichž existuje prostor pro shodu politických stran, byly zaznamenány určité vnější podmínky, které tato témata ovlivňují. Jako příklad těchto vnějších vlivů lze uvést mezinárodní požadavky nebo změny socio-ekonomických podmínek ve společnosti. Vnější vlivy se mohou promítat do volby témat rodinné politiky v programatice politických stran i navrhovaných nástrojů rodinné politiky. Projevit se mohou také v posunu jádra idejí, kdy je například v souvislosti s nepříznivým demografickým vývojem České republiky kladen větší důraz na populační význam rodiny.

Předložená práce může být příspěvkem k případnému výzkumu utváření rodinné politiky v České republice, který by se věnoval také dalším aktérům tvorby rodinné politiky. Přispívá k porozumění jedné ze skupin aktérů. Je však nutno vzít v úvahu limity předložené práce. Předmětem analýzy jsou ideje v programatice vybraných

politických stran. Jedná se tedy o ideje, které jsou deklarovány. Jsou především určeny ke komunikaci politických stran s voliči.

Zde se tedy nabízí prostor pro výzkum toho, jak se ideje rodinné politiky v programatice politických stran promítají do reálné podoby rodinné politiky v České republice. Tuto otázku lze uchopit z různých hledisek, jako příklad budou uvedeny dvě:

(1.) Mají politické strany vliv na rodinnou politiku? Otázka odkazuje na klasický problém vztahu mezi politics a policy, kterému se věnuje také část kapitoly východiska. Jejím předmětem je to, jaký je reálný vliv politických stran na tvorbu veřejné politiky.

(2.) Usilují politické strany o prosazení svých idejí rodinné politiky? I po předložené analýze stále zůstává otázkou, jakou roli hrají ideje rodinné politiky v programatice politických stran, zda se jedná o ideje, které se politické strany snaží realizovat. Rodinná politika totiž není hlavním tématem programů politických stran (snad s výjimkou KDU-ČSL) a obvykle to není téma, které hraje v předvolebním boji nejdůležitější roli [Soldt 2005]. O vztahu politických stran k rodinné politice se krátce vyjadřuje Nešporová, když píše, že rodinná politika byla v České republice v období transformace pouze okrajovým tématem a stejně tak tomu bylo v programech politických stran. Navíc se podle ní politické strany své cíle v této oblasti nesnažily systematicky prosazovat [Nešporová 2006: 84].

Zde předložená analýza se zabývá pouze dílčím tématem, jehož uchopení však může přispět k hlubšímu poznání procesu utváření rodinné politiky v České republice a rolí idejí politických stran v něm.

Summary

The main goal of this thesis was to analyze ideas of family policy in the programmatic of the chosen Czech political parties. The basic of the analysis is qualitative research of party documents. At first the content of the programs was analyzed. Then the programs were compared between the chosen parties to see the structure of ideas of family policy. We can see themes which are in conflict and themes in which the ideas are complementary.

The conflict place in ideas was called the core of ideas of family policy. This core is the relationship of the party to the family (which social meaning it bears) and to the state. This core has an influence on setting the themes of family policy in the programmatic and on proposing family policy tools. The policy problems which are very close to the relationship between family and state are a source of conflict of ideas. An example of such a theme is the question of support to all families or only of those families that need it.

However, there are some themes in which it is possible to find parity, for example reconciling of professional and family roles. The chosen political parties propose + - close instruments – they declare support of flexible job forms or support of child care services.

In these themes we can see some outside conditions which influence them. As an example we can see international requests or changes of social-economical conditions. They have influence on setting themes and instruments of family policy. In some cases they move the core ideas of family policy in the programmatic of the chosen political parties. For example the population value of family is more important with growing negative demography development.

Použitá literatura

- ADÁMKOVÁ, Karolina; KRŽIŽKOVSKÝ, et al. 2001. *Politologický slovník*. Praha: C. H. Beck.
- ČABANOVÁ, Bohumila; MUNKOVÁ, Gabriela. 2010. „Sociální politika“. Str. 245-275. IN: Potůček, Martin; a kol. *Veřejná politika*. Praha: SLON.
- DISMAN, Miroslav. 2010. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- FIALA, Petr; SCHUBERT, Klaus. 2000. *Moderní analýza politiky. Uvedení do teorie a metod policy analysis*. Brno: Barrister&Principal.
- FIALA, Petr; STRMISKA, Maxmilián. 2009. *Teorie politických stran*. Brno: Barrister&Principal.
- HENDL, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- HIILAMO, Heikki. 2002. *Family Policy Models and Family Policy Outcomes – A Nordic Perspective*. Luxembourg Icome Study Working Paper No. 290. URL: <<http://www.lisproject.org/publications/liswps/290.pdf>>.
- HLOUŠEK, Vít; KOPEČEK, Lubomír. 2010. *Politické strany : Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada Publishing, a. s.
- HOLUB, Josef; LYER, Stanislav. 1967. *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- HOWLETT, Michael; RAMESH, M. 2003. *Studying Public Policy. Policy Cycles and Policy Subsystems*. Oxford University Press.
- JEŘÁBEK, Hynek. 1992. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Carolinum.
- KAUFMANN, Franz-Xaver. 1993. „Familienpolitik in Europa. In Bundesministerium für Familie und Senioren“. *40 Jahre Familienpolitik in der Bundesrepublik Deutschland : Rückblick/Ausblick*. Luchterhand. Str. 141-169.

- KREBS, Vojtěch; a kolektiv. 2010. *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer ČR.
- KROUWEL, André. 2006. „Party Models“. Str. 249–269. IN: Katz, Richard S.; Crotty, William. *Handbook of Party Politics*. London : SAGE Publications.
- MAŘÍKOVÁ, Hana; PETRUSEK, Miloslav; VODÁKOVÁ, Alena. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Vydavatelství Karolinum.
- MPSV. 2011. *Rodina*. URL: <<http://www.mpsv.cz/cs/4>>.
- NEŠPOROVÁ, Olga. 2006. „Rodinná politika“. Str. 81–89. IN: Nešpor, Zdeněk R.; Večerník, Jiří; eds.. *Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- PŠEJA, Pavel. 2005. *Stranický systém České republiky : Politické strany a jejich vývoj 1989-1998*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- SILVERMAN, David. 2005. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar, a. s.
- SOLDT, Rüdiger. 2005. „Das wichtigste "weiche" Wahlkampfthema: Parteien im programmatischen Vergleich“. *Die Neue Gesellschaft/Frankfurter Hefte*. No. 7+8: str. 53-55.
- PČR 1998 – 2002, PS, 15. schůze, středa 30. června 1999. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna. URL: <<http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/015schuz/s015094.htm#r1>>.
- TEXTOR, Martin. 1991. *Familienpolitik. Probleme, Massnahmen, Forderungen*. Bonn: Linzenausgabe für die Bundeszentrale für politische Bildung.
- TOMEŠ, Igor. 2010. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál.
- VASSALLO, Francesca; WILCOX, Clyde. 2006. „Party as a Carrier of Ideas“. Str. 413-421. IN: Katz, Richard S.; Crotty, William. *Handbook of Party Politics*. London: SAGE Publications.
- VESELÝ, Arnošt; NEKOLA, Martin. (eds.) 2007. *Analýza a tvorba veřejných politik. Přístupy, metody a praxe*. Praha: SLON.

VODIČKA, Karel; CABADA, Ladislav. 2007. *Politický systém České republiky : historie a současnost*. Praha: Portál.

VOLKENS, Andrea. 2002. *Handbuch zur Inhaltsanalyse programmatischer Dokumente von Parteien und Regierungen in der Bundesrepublik Deutschland*. Discussion Paper FS III 02-203. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.

ŽALOUDEK, Karel. 2004. *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri, 2004.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Seznam analyzovaných programů (tabulka)

Strana	Rok	Název programu	Typ programu
ČSSD	1992	Volební program : Československá sociální demokracie	volební
ČSSD	1993	Program České strany sociálně demokratické	střednědobý
ČSSD	1996	Lidskost proti sobectví	volební
ČSSD	1998	Volební program České strany sociálně demokratické	volební
ČSSD	1998	Sociální doktrína České strany sociálně demokratické	střednědobý
ČSSD	2002	Volební program ČSSD 2002	volební
ČSSD	2006	Jistoty a prosperita	volební
ČSSD	2010	Změny a naděje : lepší budoucnost pro obyčejné lidi	volební
ČSSD	2010	Dlouhodobý program	dlouhodobý
KDU-ČSL	1992	Průvodce politikou KDU-ČSL	volební
KDU-ČSL	1996	Průvodce politikou KDU-ČSL : klidná síla - jistota, bezpečí	volební
KDU-ČSL	1998	Průvodce politikou KDU-ČSL : volební program 1998	volební
KDU-ČSL		Křesťansko-demokratická politika pro 21. století	dlouhodobý
KDU-ČSL	2002	Dáme věci do pořádku	volební
KDU-ČSL	2006	Pro rodinu, rozum a bezpečí	volební
KDU-ČSL	2010	KDU-ČSL : to lepší v nás	volební
ODS	1992	Svoboda a prosperita	volební
ODS	1996	Volební program ODS : parlamentní volby 1996	volební
ODS	1998	Hlavu vzhůru	volební
ODS	2002	ODS volí	volební
ODS	2004	Cesta k lidské důstojnosti	střednědobý
ODS	2006	Společně pro lepší život	volební
ODS	2010	Vize 2020	dlouhodobý
ODS	2010	Řešení, která pomáhají	volební